

**Формування спільного погляду
щодо правозахисного підходу до
досудового утримання під вартою**

**D3.2 Посібник з
європейських стандартів**

Дата: Жовтень 2025

Назва та номер	D3.2 Посібник з європейських стандартів
Номер робочого пакету	3
Автори	Катерина Пурнара, Зої Касапі CECL

Оригінальний текст цього документа написаний англійською мовою. У разі будь-яких розбіжностей між англійською та українською версіями, перевагу має англійська версія.

Co-funded by
the European Union

За фінансової підтримки Європейського Союзу. Погляди та думки, викладені в цій публікації, належать виключно автор(ам) і не обов'язково відображають позицію Європейського Союзу або Європейської Комісії. Ані Європейський Союз, ані Європейська Комісія не несуть за них відповідальності.

Зміст

Вступ до посібника з європейських стандартів	4
Загальна інформація	8
Рада Європи	8
Європейський Союз	13
Права осіб, позбавлених волі	16
Порівняльна оцінка Рамкової програми Ради Європи та Рамкової програми ЄС	20
Європейські стандарти щодо доступу до правосуддя	23
Доступ до правової інформації	25
Доступ до адвоката: юридична консультація, представництво та правова допомога	27
Практичний доступ до судів та судових процедур	30
Ефективні засоби правового захисту	33
Змагальний характер судового процесу	39
Практичні рекомендації для практиків	42
ДОДАТОК I - Таблиця стандартів	48
ДОДАТОК II - Попереднє рішення (СЄС) проти консультативного висновку (ЄСПЛ)	51
Джерела	54

Вступ до посібника з європейських стандартів

Загальна інформація та мета

Права осіб, які перебувають під вартою, займають дедалі більшу частину питань, пов'язаних з основними правами в західних демократіях, визнаючи притаманну асиметрію влади між державою та затриманим і відповідні позитивні зобов'язання щодо захисту цієї особливо вразливої групи. Ці зобов'язання особливо посилюються у випадку осіб, які перебувають під вартою на стадії досудового розслідування, оскільки вони стикаються з серйозними обмеженнями своєї свободи, що суттєво впливає на їхню гідність, здоров'я та основні права, незважаючи на те, що юридично вони вважаються невинуватими.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) постійно наголошує, що під час ув'язнення “засуджені продовжують користуватися всіма основними правами і свободами, за винятком права на свободу”¹. Цей принцип також закріплений у Європейських пенітенціарних правилах (ЄПП), які передбачають, що *“особи, позбавлені волі, зберігають усі права, які не були законно відібрані рішенням про засудження або взяття під варту”*. Однак реальність така, що умови досудового ув'язнення в Європі часто не відповідають регіональним та міжнародним стандартам через структурні та системні бар'єри, які найчастіше пов'язані з переповненістю, нестачею персоналу та обмеженими засобами правового захисту щодо умов тримання в поєднанні з неефективним зовнішнім наглядом.

У випадках, коли окремі держави не справляються з цією проблемою, часто звертаються до національних та регіональних судів, які застосовують регіональні закони та стандарти. **Рада Європи (РЕ)** розробила широкий спектр таких стандартів через Європейську конвенцію з прав людини (ЕКПЛ) та її тлумачення Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ); Європейську конвенцію про запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню та Європейського комітету, який здійснює моніторинг її виконання (КЗК); а також м'які правові норми, розроблені Комітетом міністрів, найвідомішими з яких є Європейські пенітенціарні правила. Ці стандарти передбачають захист прав ув'язнених та встановлюють конкретні гарантії для забезпечення їх ефективного здійснення, включаючи право на ефективний засіб правового захисту відповідно до статті 13 ЕКПЛ.

Європейський Союз (ЄС) нещодавно почав розглядати питання тримання під вартою в рамках законодавства ЄС (тобто у випадках, що стосуються

¹ Хорошенко проти Росії, заява № [41418/04](#) § 116.

транскордонного судового співробітництва у кримінальних справах). Суд Європейського Союзу (ЄСЄ) у своєму знаковому рішенні у справах *Араньоші та Кальдарару*², постановив, що держави-члени, які виконують Європейський ордер на арешт (ЄОА), повинні визначити, чи існує реальна небезпека нелюдського або такого, що принижує гідність поводження з особою, щодо якої подано запит, через умови тримання під вартою у державі, що видала ордер, і відповідно вирішити питання про відкладення або припинення процедури передачі. У відповідь на це Європейська Комісія у 2022 році випустила Рекомендацію щодо процесуальних прав підозрюваних та обвинувачених, які перебувають під вартою, та щодо матеріальних умов³, тримання під вартою, забезпечивши конкретну, хоча і не обов'язкову, структуру тримання під вартою в сферах, що належать до компетенції ЄС. Рекомендація закликає держави-члени забезпечити ув'язненим доступ до правової допомоги, ефективних механізмів подання скарг щодо умов тримання під вартою, інформації про правила, що регулюють їх тримання під вартою, послуг перекладу та усного перекладу (за потреби) та інших процесуальних гарантій, що полегшують їм доступ до правосуддя.

Цей посібник містить збірник регіональних стандартів щодо доступу до правосуддя як ключової гарантії прав ув'язнених. Він надає європейським юристам необхідні знання та практичні рекомендації для успішного застосування європейської системи тримання під вартою в судових процесах у національних та європейських судах, а також для сприяння відшкодуванню порушень прав людини, яких зазнали їхні клієнти, які перебувають під вартою на стадії досудового розслідування в очікуванні судового розгляду кримінального провадження. Також, посібник містить порівняльний аналіз двох ключових регіональних систем (РЄ та ЄС) і пояснює додану цінність кожної з них у конкретних випадках.

Сфера застосування

Цей посібник зосереджений виключно на правах підозрюваних та обвинувачених, які перебувають під вартою. Його аналіз стосується прав, скарг та запитів, які стосуються конкретно умов тримання під вартою та механізмів, доступних для оскарження або відшкодування порушень прав. Він не стосується інших форм позбавлення волі або процесуальних гарантій, пов'язаних з основним кримінальним провадженням. Зокрема, з сфери застосування посібника виключено: поліцейський арешт, затримання іммігрантів та осіб, які шукають

² Об'єднані справи [C-404/15 and C-659/15 PPU](#) (Велика палата), 5 квітня 2016 року.

³ Рекомендація Комісії (ЄС) 2023/681 від 8 грудня 2022 року.

притулку, тримання засуджених ув'язнених, цивільне/адміністративне затримання та примусове поміщення до психіатричних закладів.

Географічна сфера застосування: Посібник охоплює країни, що перебувають під юрисдикцією ЄС та/або РЄ, без особливого акценту на державах-членах, на які спрямований проєкт DIGNITY (Греція, Португалія, Україна). Однак у деяких випадках наводяться посилання на судові рішення, що стосуються цих країн. Вони містять загальні принципи, що мають ширше застосування⁴.

Відповідні визначення

- **Досудове ув'язнення (тримання під вартою):** позбавлення волі підозрюваного або обвинуваченого до винесення вироку на підставі судового рішення про взяття під варту.
- **Слідчий ізолятор/установа:** установа, спеціально призначена для тримання осіб, які перебувають під слідством, зазвичай відокремлена від засуджених ув'язнених.
- **Підозрюваний:** особа, якій компетентні органи повідомили або іншим чином офіційно повідомили, що вона підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, або яка підлягає слідчим заходам у цій якості.
- **Обвинувачений:** особа, якій пред'явлено обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення та яку поміщено під варту до розгляду справи в суді або винесення вироку.
- **Механізм подання скарг:** формальний, судовий або адміністративний канал, через який особи, позбавлені волі, можуть оскаржити умови тримання під вартою або вимагати відшкодування.
- **Ефективний засіб правового захисту:** правовий механізм, який дає змогу особам, позбавленим волі, отримати справедливий і своєчасний розгляд заявлених порушень їхніх прав відповідно до статті 13 ЄКПЛ та статті 47 Хартії ЄС.

⁴ Детальний аналіз впровадження існуючих стандартів щодо доступу до правосуддя осіб, які тримаються під вартою у трьох цільових країнах проєкту DIGNITY (Греція, Португалія, Україна) наведено у дослідницькій доповіді, опублікованій у рамках проєкту.

- **Вразливі групи:** особи, позбавлені волі, які через вік, стать, стан здоров'я, інвалідність або інші ознаки потребують спеціальних гарантій.
- **Стандарти “м'якого права”:** необов'язкові інструменти, такі як Європейські пенітенціарні правила, стандарти КЗК та рекомендації ЄС, які, не маючи офіційної обов'язкової сили, надають авторитетні рекомендації щодо тлумачення та практики.
- **Пілотне рішення:** спеціальна процедура, яку застосовує Європейський суд з прав людини для розгляду системних або структурних проблем у державі, що спричиняють численні подібні порушення Конвенції (правило 61 Регламенту Суду).
- **Квазіпілотне рішення:** подібне до пілотного рішення, але без формального застосування процедури пілотного рішення згідно з правилом 61. У таких випадках Суд вказує на необхідність загальних заходів або реформ для запобігання порушенням у майбутньому, але не призупиняє розгляд відповідних справ і не встановлює термінів.

Загальна інформація

У цьому розділі розглядається еволюція Рамкової конвенції Ради Європи та Рамкової конвенції ЄС про права осіб, які перебувають під вартою. Він містить огляд регіональної нормативної бази, включаючи законодавство, судову практику та “м'яке право”, як попередній етап до детального аналізу стандартів, пов'язаних із доступом до правосуддя, та окреслює основні права осіб, які тримаються під вартою, пов'язані з умовами їх тримання.

Рада Європи

Історична еволюція

З моменту свого створення РЄ вважала стандарти тримання у в'язницях невід'ємною частиною своєї місії з захисту прав людини. У 1950-х і 1960-х роках були опубліковані перші рекомендації щодо гуманного поводження у в'язницях, а потім у 1973 році були прийняті Європейські мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями. У 1987 році їх було замінено Європейськими пенітенціарними правилами - актом “м'якого права”, який не має обов'язкової сили, але має значний вплив. Створення **Європейського комітету з питань запобігання катуванням (КЗК)** у 1987 році відповідно до **Європейської конвенції про запобігання катуванням** запровадило систему превентивного моніторингу. ЄСПЛ, зі свого боку, розвивав свою судову практику з 1970-х років, а в 1990-х і 2000-х роках виніс ряд знакових рішень, які заклали основу для підходу до умов тримання під вартою, заснованого на правах людини. Таким чином, РЄ поступово перейшла від загальних принципів до щільної мережі обов'язкових судових практик і необов'язкових, але авторитетних стандартів.

ЄКПЛ крізь призму судової практики ЄСПЛ

ЄКПЛ залишається наріжним каменем прав ув'язнених в Європі. Стаття 3, яка забороняє катування та нелюдське або принижуюче гідність поводження, є невід'ємною і стала правовою основою для широкої судової практики щодо умов тримання під вартою. ЄСПЛ роз'яснив, що держави повинні *“організувати свою пенітенціарну систему таким чином, щоб забезпечити повагу до гідності ув'язнених, незалежно від фінансових або логістичних труднощів”*⁵. Суд часто розглядає статтю 3 у поєднанні зі статтею 13 ЄКПЛ про право на ефективний засіб правового захисту, що гарантує як превентивний, так і компенсаційний ефект у

⁵ Ебедін Абі проти Туреччини, заява № [10839/09](#) § 29; див. також Бенедиктов проти Росії, № [106/02](#), § 37, 10, Суховой проти Росії, № [63955/00](#), § 31, 27.

випадках порушення. Серед великої кількості відповідних рішень, кілька пілотних та квазіпілотних рішень стосувалися системних проблем:

- У справі *“Ананьев та інші проти Росії”* (пілотне рішення)⁶ Суд підтвердив, що неналежні умови тримання під вартою є постійною структурною проблемою, особливо це стосується нестачі спальних місць, обмеженого доступу до світла та свіжого повітря, а також відсутності приватного простору під час користування санвузлами. Суд також зобов’язав Росію запровадити ефективні превентивні та компенсаційні внутрішні засоби правового захисту, які б давали змогу затриманим особам домогтися оперативного та ефективного розгляду їхніх скарг незалежним органом або судом, уповноваженим призначати заходи для виправлення ситуації.
- У справі *“Торреджані та інші проти Італії”* (пілотне рішення)⁷ Суд акцентував увагу на серйозній нестачі особистого простору під час тривалого ув’язнення – від чотирнадцяти до п’ятдесяти чотирьох місяців. Він дійшов висновку, що ці умови не були поодиноким випадком, а були наслідком системної проблеми, що виникла через хронічну дисфункцію італійської пенітенціарної системи.
- У справі *“Варга проти Угорщини”* (пілотне рішення)⁸ Суд знову розглянув питання про серйозну нестачу особистого простору в поєднанні з відсутністю приватності, поганими матеріальними умовами (відсутність вентиляції, зараження комахами, обмежений доступ до душових) та обмеженим часом перебування поза камерою. Він процитував звіти КЗК про хронічну переповненість і закликав Угорщину забезпечити ефективні засоби правового захисту, що гарантують дійсно ефективне відшкодування за порушення Конвенції, пов’язані з переповненістю в’язниці.

ЄСПЛ також виніс рішення щодо умов тримання під вартою в Греції, Португалії та Україні:

- У справі *“Нісіотіс проти Греції”* (квазіпілотне рішення)⁹ Суд розглянув питання про серйозну переповненість в’язниці в Іоанніні, що призводить до надзвичайно обмеженого особистого простору, коли 30 ув’язнених ділять між собою спальню площею 50 м², відсутність загальної гігієни та

⁶ Заяви № [42525/07](#) та [60800/08](#).

⁷ Заяви № [43517/09](#), [46882/09](#), [55400/09](#) та ін.

⁸ Заяви № [14097/12](#), [45135/12](#), [73712/12](#) та ін.

⁹ Заява № [34704/08](#).

поширення інфекційних захворювань, що в сукупності становить нелюдське та/або принижуюче гідність поводження. Хоча це рішення не є пілотним¹⁰, справа Нісіотіса встановила системний і хронічний характер переповнення в'язниць у Греції. Його виконання контролюється Комітетом міністрів РЄ.

- Справа *“Петреску проти Португалії”* (квазіпілотне рішення)¹¹ також стосувалася переповненості в'язниць, відсутності гігієни та опалення, а також антисанітарних умов. Хоча Суд не вдався до процедури пілотного рішення, він спирався на звіти КЗК та на той факт, що матеріальні умови тримання під вартою в Португалії не були розглянуті, оскільки більшість справ за останні роки були закриті після дружнього врегулювання, і дійшов висновку, що ці питання є системними та структурними і що слід створити більш інтегрований механізм розгляду скарг для забезпечення ефективного відшкодування порушень прав.
- Справа *“Сукачов проти України”* (пілотне рішення)¹² стосувалася переповненості та інших повторюваних проблем, пов'язаних з матеріальними умовами тримання під вартою, і була винесена в той час, коли до ЄСПЛ було подано близько 120 заяв проти України, які на перший погляд були обґрунтованими. Суд розглянув мінімальний внутрішній стандарт у 2,5 м² особистого простору на одного ув'язненого та рекомендував частіше застосовувати заходи, що не пов'язані з позбавленням волі. Він, зокрема, наголосив на необхідності запровадження ефективних засобів правового захисту, зосередившись на превентивних заходах та створенні наглядового органу, уповноваженого розслідувати скарги та ухвалювати обов'язкові до виконання рішення. З огляду на тривалий та довготривалий характер цієї проблеми, Суд вимагав встановити конкретний строк для виконання цього заходу, не пізніше ніж через 18 місяців після ухвалення рішення.

ЄСПЛ та ЄОА¹³

¹⁰ Ця процедура була включена до Регламенту Суду 21 лютого 2011 року..

¹¹ Заява № [23190/17](#).

¹² Заява № [14057/17](#).

¹³ Для ознайомлення з повним переліком релевантних справ, що стосуються дотримання основоположних прав у межах процедури ЄОА, зверніться до Спільного інформаційного листа “Європейський ордер на арешт і основоположні права. Практика ЄСПЛ і СЕС”, підготовленого ЄСПЛ та Агенцією Європейського Союзу з основоположних прав, доступного за адресою <https://fra.europa.eu/en/publication/2025/european-arrest-warrant-fundamental-rights-ecthr-cjeu-case-law>.

ЄСПЛ розглянув умови тримання під вартою в державах-членах ЄС у справах, що стосуються Європейських Ордерів на Арешт (ЄОА). Підхід Суду ґрунтується на **презумпції рівноцінного захисту** (так званий “презумпції Bosphorus”), встановленій у справі “*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi* проти Ірландії”¹⁴, та подальше розвинутій у справі “*Michaud* проти Франції”¹⁵. Еквівалентний захист передбачає, що держави-члени як РЄ, так і ЄС повинні дотримуватися Конвенції при виконанні зобов’язань, що випливають з їх членства в ЄС, за умови, що “*повною мірою реалізовано потенціал механізму нагляду за дотриманням основних прав, передбаченого законодавством ЄС*”.¹⁶ Презумпція також застосовується до механізмів взаємного визнання ЄС, за умови, що вони не використовуються “автоматично та механічно”¹⁷.

У цьому контексті Суд розглядав умови тримання під вартою у державах-членах, що видають ордери, відповідно до статті 3 ЄКПЛ:

- У справі “*Біволару та Молдован проти Франції*”¹⁸ він дійшов висновку, що умови видачі, закріплені в Рамковому рішенні ЄОА¹⁹ – тобто що держава-член, яка виконує рішення, повинна відмовити у виконанні, якщо умови тримання під вартою у державі, яка його видала, створюють реальний та індивідуалізований ризик піддання нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню – не надають державам самостійного простору для розсуду, і у цій справі застосовується презумпція рівноцінного захисту. Водночас Суд встановив, що передача одного із заявників до Румунії справді створювала серйозний ризик піддання поводженню, яке порушує статтю 3 ЄКПЛ, чим ще раз підкреслив обов’язок держав-членів проявляти належну обачність, щоб гарантувати, що передача запитуваної особи не призведе до порушення її прав.
- У справі “*Ігнауа та інші проти Сполученого Королівства*”²⁰ Суд дійшов висновку, що таке саме зобов’язання забезпечити захист від катувань та нелюдського і принижуючого гідність поводження застосовується у випадках, коли видача до держави-члена передбачає ризик зазнати такого

¹⁴ Заява № [45036/98](#).

¹⁵ Заява № [12323/11](#).

¹⁶ Авотінш проти Латвії (ВП) Заява № [17502/07](#), § 101

¹⁷ Там само, § 116.

¹⁸ Заяви № [40324/16](#) та [12623/17](#).

¹⁹ 2002/584/JHA: Рамкова рішення Ради від 13 червня 2002 року про європейський ордер на арешт та процедури видачі між державами-членами

²⁰ Заява № [46706/08](#).

поводження у третій країні. Заявники у цій справі стверджували, що їхня видача італійській владі призведе до їхнього вивезення до Тунісу, де вони будуть піддані реальному ризику катувань – факт, відомий Сполученому Королівству як державі, що виконує рішення.

КЗК

КЗК є ключовим європейським органом, що здійснює моніторинг умов тримання під вартою, відвідує місця тримання під вартою та видає звіти з детальними рекомендаціями для конкретних країн. Хоча його висновки не є юридично обов'язковими, ЄСПЛ та національні суди часто посилаються на них як на авторитетне керівництво.

Окрім своєї контролюючої функції, КЗК також публікує [щорічні загальні звіти](#), які зазвичай містять розділи, присвячені конкретним темам, таким як боротьба з переповненістю в'язниць, мінімальний стандарт гідності та механізми розгляду скарг. У своєму 26-му загальному звіті (2016 р.) розглядається тема досудового тримання під вартою, підкреслюється значення відповідних стандартів для значної частини ув'язнених у Європі (в середньому 25 %) та наголошується на необхідності підвищеної пильності з огляду на презумпцію невинуватості. Згадані стандарти включають:

- Програми прийому та ознайомлення, які передбачають надання усної та письмової інформації з урахуванням потреб осіб, що мають труднощі з читанням і письмом, а також іноземців, які не володіють мовою (мовами) персоналу;
- Розділення осіб, які перебувають під вартою до остаточного вирішення їх справи судом, і засуджених, але з можливістю їх участі у спільних заходах поза камерами, якщо окреме проведення таких заходів неможливе;
- Мінімальна особиста житлова площа 6 м² для одномісної камери та 4 м² на ув'язненого для багатомісної камери (без урахування санітарних приміщень) а також уникнення використання казармоподібних приміщень;
- Контакт із зовнішнім світом, який передбачає щонайменше одну годину побачень на тиждень, а також додаткову годину дистанційного спілкування, зокрема за допомогою сервісів на основі технології VoIP (передача голосу через інтернет-протокол);

- Поміщення в одиночну камеру або створення умов, що фактично прирівнюються до цього (наприклад, повна заборона контактів з іншими ув'язненими та/або зовнішнім світом), допускається лише у випадках суворої необхідності й ніколи не може застосовуватися як засіб тиску для примушування до співпраці з органами правосуддя.

Європейські пенітенціарні правила

Європейські пенітенціарні правила (ухвалені Комітетом міністрів, остання редакція — 2020 р.) кодифікують найкращі практики управління пенітенціарними установами, ґрунтуючись на принципах прав людини. Вони стосуються процедур прийому до установи, охорони здоров'я, дисципліни, контактів із зовнішнім світом та механізмів подання скарг. Хоча формально це “м'яке право”, воно має значний вплив і часто використовується в судових процесах та моніторингу.

ЄПП прямо застосовуються до ув'язнених, які перебувають під вартою на стадії досудового розслідування (правило 10). Стандарти, що стосуються їх тримання під вартою, включені до частини VII Правил (правила 94-101) і передбачають додаткові гарантії, такі як: можливість розміщення в одиночних камерах (наскільки це можливо); дозвіл носити власний одяг; наявність у їхньому розпорядженні відповідних приміщень для консультацій з адвокатом; можливість отримувати додаткові відвідування та мати доступ до додаткових форм комунікації; можливість працювати, але без обов'язку; можливість дотримуватися режиму, встановленого для засуджених осіб, якщо вони цього бажають.

Європейський Союз

Європейський Союз поступово почав охоплювати сферу, пов'язану з триманням під вартою, головним чином через свій вплив на функціонування механізмів взаємного визнання та ефективну роботу судового співробітництва у кримінальних справах. Хартія та СЕС відіграють тут центральну роль, а Рекомендація ЄК 2022 року щодо затримання є важливим кроком у напрямку встановлення мінімальних стандартів у межах усього Союзу.

Історична еволюція

Залучення Європейського Союзу до вирішення питань, пов'язаних з триманням під вартою, розвивалося поступово. **Європейська Рада в Тампере** у 1999 році вперше наголосила на взаємному визнанні судових рішень, але не приділила істотної уваги умовам тримання під вартою. **Гаазька програма** (2004–2009) ознаменувала поступове визнання проблем, пов'язаних з основними правами. **Стокгольмська програма** (2010–2014) пішла далі, чітко визнавши необхідність вирішення питань

досудового ув'язнення та умов тримання в тюрмах для забезпечення взаємної довіри.

Дорожня карта щодо процесуальних прав призвела до прийняття низки директив (2009–2016) про права в рамках кримінального провадження, такі як доступ до перекладу, інформації та правової допомоги, і передбачала необхідність вирішення питання тримання під вартою. Подальша «Зелена книга» **ЄС 2011 року з питань тримання під вартою** започаткувала дискусію щодо встановлення мінімальних стандартів у межах ЄС, однак подальший законодавчий процес зупинився. “Директиви дорожньої карти” не стосуються питання умов тримання під вартою, за винятком Директиви 2016/800 про процесуальні гарантії для дітей, які є підозрюваними або обвинуваченими в кримінальному провадженні, яка встановлює умови поведінки з дітьми у разі позбавлення волі відповідно до їхніх найкращих інтересів (стаття 12).

Нещодавно Комісія опублікувала **Рекомендацію щодо процесуальних прав підозрюваних та обвинувачених у кримінальному провадженні та умов тримання під вартою**. Хоча ця рекомендація не є обов'язковою, вона закликає держави-члени забезпечити, щоб тримання під вартою було крайнім заходом, поліпшити матеріальні умови та гарантувати ефективні засоби правового захисту. У ній наголошується на доступі до правової допомоги, механізмах подання скарг та альтернативах досудовому ув'язненню.

Тримання під вартою в межах права ЄС – судова практика СЄС²¹

ЄС може діяти лише в межах повноважень, наданих йому державами-членами²². У сфері кримінального права ця компетенція закріплена в Розділі V, Главі 4 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС) щодо судового співробітництва у кримінальних справах, який зосереджується на взаємному визнанні та транскордонному співробітництві, без згадки про затримання. Отже, хоча Хартія основних прав Європейського Союзу (ХОПЕС) містить положення, еквівалентні положенням ЄКПЛ щодо захисту від катувань та нелюдського або принижуючого гідності поведінки чи покарання (стаття 4), захисту у разі видворення, висилки або екстрадиції (стаття 19) та ефективних засобів правового захисту (стаття 47), вони застосовуються лише в межах сфери застосування права ЄС (стаття 51).

Водночас Суд Європейського Союзу (СЄС) мав можливість розглядати питання умов тримання під вартою у контексті механізмів взаємного визнання:

²¹ Там само, 12.

²² Стаття 5 Договір про Європейський Союз.

- У справі “Араньоші та Кальдарару”²³, Суд постановив, що передача за Європейським ордером на арешт (ЄОА) може бути відкладена або відхилена, якщо умови тримання під вартою у державі, що видала ордер, становлять ризик порушення статті 4 ХОПЄС. Ця судова практика підкреслила безпосередній вплив стандартів тримання під вартою на функціонування системи співробітництва ЄС у кримінальних справах. Водночас Суд розглядав лише ті випадки, коли надана інформація є *“об’єктивною, достовірною, конкретною та належним чином оновленою”* і свідчить про системні або поширені недоліки, чи недоліки, що можуть впливати на окремі групи осіб або місця тримання під вартою.
- У справі “Generalstaatsanwaltschaft Bremen”²⁴, Суд зазначив, що навіть якщо держава, яка видала ордер, передбачає наявність правових засобів для оскарження умов тримання під вартою з точки зору дотримання основоположних прав, судові органи держави, яка виконує ордер, усе одно повинні здійснити індивідуальну оцінку ситуації кожної особи, щоб визначити, чи існує через ці умови реальний ризик нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження.
- У справі “Доробанту”²⁵, Суд розглядав питання оцінки наявної інформації про умови тримання під вартою у державі, що видала ордер, зокрема у тій в’язниці, де має утримуватися запитувана особа. Суд постановив, що орган, який виконує ордер, може запитувати у держави, що його видала, будь-яку релевантну інформацію та покладатися на надані нею гарантії у випадках, коли існує очевидне порушення статті 4 ХОПЄС.
- У справі “E.D.L.”²⁶, Суд постановив, що держави-члени не повинні виконувати ЄОА, якщо передача запитуваної особи призведе до “реального ризику [...] серйозного, швидкого й незворотного погіршення стану її здоров’я або суттєвого скорочення тривалості життя”. Важливо, що в цій справі СЕС не застосував двоетапний тест, встановлений у справі “Араньоші та Кальдарару”, щодо системного характеру недоліків у пенітенціарній системі держави, яка видала ордер.

²³ Об’єднані справи [C-404/15](#) та [C-659/15](#) (PPU)

²⁴ Справа [C-220/18](#) (PPU).

²⁵ Справа [C-128/18](#).

²⁶ Справа [C-699/21](#).

- У справі “GN”²⁷, Суд визнав, що відмова у виконанні Європейського ордеру на арешт (ЕОА) може бути виправданою й у ситуаціях, які виходять за межі статті 4 ХОПЕС, коли “системні або поширені недоліки умов тримання під вартою матерів малолітніх дітей і догляду за цими дітьми у державі, що видала ордер”, можуть призвести до порушення права на повагу до приватного і сімейного життя (стаття 7 ХОПЕС) та принципу найкращих інтересів дитини (зокрема статті 24 (2) і (3) ХОПЕС).
- Натомість у справі “Breian”²⁸, Суд постановив, що при розгляді умов тримання під вартою в державі-члені, яка видала ордер, виконавчий судовий орган не може відмовити у виконанні ЕОА на підставі інформації про умови тримання під вартою у в'язницях держави-члена, яка видала ордер, яку він отримав самостійно, без запиту додаткової інформації від судового органу, який видав ордер. Крім того, виконавчий судовий орган не мав права застосовувати вищі стандарти щодо умов тримання під вартою, ніж ті, що гарантуються статтею 4 Хартії, або вимагати від іншої держави-члена вищого рівня національного захисту основних прав, ніж той, що передбачений законодавством ЄС. Таким чином, він не міг вимагати від видаючого судового органу надати виконуючому судовому органу “точний план виконання вироку” або “точні критерії для визначення конкретного режиму виконання”, що вимагається національним законодавством держави-члена, яка виконує рішення.

Права осіб, позбавлених волі

Особи, позбавлені волі, зберігають усі права, які не були законно обмежені рішенням про їх засудження або взяття під варту (ЄПП 2). Обмеження цих прав мають бути винятковими, пропорційними та обґрунтованими законною метою. При цьому права осіб, позбавлених волі, були систематизовані у законодавстві та судовій практиці за кількома основними категоріями, наведеними нижче²⁹. Хоча цей посібник зосереджується на праві на доступ до правосуддя як ключовому гаранті для здійснення всіх прав під час ув'язнення, цей розділ слугує для ілюстрації типів проблем, які можуть спричинити порушення, що можуть бути виправлені за допомогою ефективних засобів правового захисту.

²⁷ Справа [C-261/22](#).

²⁸ Справа [C-318/24](#).

²⁹ Перелік відповідає типології, що використовується в Посібнику ЄСПЛ з прав ув'язнених, доступному за адресою <https://ks.echr.coe.int/web/echr-ks/all-case-law-guides>. Нижче наведені справи стосуються рішень ЄСПЛ.

I. Умови тримання під вартою, що охоплюють:

- Прийом і ведення обліку³⁰
- Розміщення³¹
- Умови проживання³²
- Гігієна³³
- Одяг і постільні речі³⁴
- Харчування³⁵
- Фізичні вправи та відпочинок³⁶
- Обшуки та контроль³⁷

³⁰ Відповідні справи включають [Hadzhieva v. Bulgaria](#) (інформація про сімейне становище); [Norman v. the United Kingdom](#) (конфіденційність сімейної та особистої інформації); [Cătălin Eugen Micu v. Romania](#) (медичне обстеження в розумний строк після прийому); [S. and Marper v. the United Kingdom](#) and [Gardel v. France](#), (захист особистих даних).

³¹ Відповідні справи включають [Vintman v. Ukraine](#) та [Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia](#), (підтримка тісних сімейних стосунків); [Labaca Larrea and Others v. France](#) та [Fraile Iturralde v. Spain](#) (переведення у контексті тероризму та тяжких злочинів); [Bamouhammad v. Belgium](#) та [Stanislav Lutsenko v. Ukraine](#) (ризик у разі необґрунтовано частих переведень).

³² Відповідні справи включають [Muršić v. Croatia](#), [Samaras and Others v. Greece](#), [Varga and Others v. Hungary](#), [Orchowski v. Poland](#), [Ananyev and Others v. Russia](#) (особистий простір у поєднанні з додатковими чинниками, наприклад, час поза камерою, тривалість тримання тощо); [Lautaru and Seed v. Greece](#) та [İlerde and Others v. Türkiye](#) (розрахунок площі камери).

³³ Відповідні справи включають [Ananyev and Others v. Russia](#), [Szafranski v. Poland](#), [Aleksandr Makarov v. Russia](#), [Longin v. Croatia](#) (доступ до туалетів і санітарних приміщень, приватність); [Ananyev and Others v. Russia](#) та [Neshkov and Others v. Bulgaria](#) (інфекція комах і гризунів).

³⁴ Відповідні справи включають [Ananyev and Others v. Russia](#) (відсутність індивідуального спального місця); [Nazarenko v. Ukraine](#) (обов'язок носити тюремну форму).

³⁵ Відповідні справи включають [Dudchenko v. Russia](#), [Kadiķis v. Latvia \(no. 2\)](#), [Stepuleac v. Moldova](#) (недостатнє харчування); [Korneykova and Korneykov v. Ukraine](#) (належне харчування для матері, що годує грудьми); [D and E.S. v. United Kingdom](#), [Jakóbski v. Poland](#), [Erlich and Kastro v. Romania](#) (харчування відповідно до релігійних переконань); [Ebedin Abi v. Turkey](#) (спеціальні дієтичні потреби з міркувань здоров'я).

³⁶ Відповідні справи включають [Gladkiy v. Russia](#), [Tunis v. Estonia](#) (тривалість часу поза камерою); [Moiseyev v. Russia](#), [Mandić and Jović v. Slovenia](#) (належні умови для перебування поза камерою).

³⁷ Відповідні справи включають [Wainwright v. the United Kingdom](#), [Leroy and Others v. France](#), [Van der Ven v. the Netherlands](#), [Roth v. Germany](#) (пропорційність і виправданість особистих обшуків); [Syrianos v. Greece](#) (санкції за відмову від обшуку); [Valašinas v. Lithuania](#), [Adamčo v. Slovakia \(no. 2\)](#), [S.J. v. Luxembourg \(no. 2\)](#) (порушення гідності); [Dejneke v. Poland](#), [Vasilică Mocanu v. Romania](#), [Gorlov and Others v. Russia](#) (порушення приватності).

- Етапування / перевезення ув'язнених³⁸

II. Контакти із зовнішнім світом, що охоплюють:

- Контакти з родиною та побачення³⁹
- Право на шлюб⁴⁰
- Захист різних засобів комунікації⁴¹

III. Медичне забезпечення у місцях несвободи, що охоплює:

- Медичну допомогу у разі фізичних захворювань, інвалідності та старості⁴²
- Інфекційні захворювання⁴³
- Психіатричну допомогу⁴⁴
- Лікування наркозалежності⁴⁵

³⁸ Відповідні справи включають [Tomov and Others v. Russia](#) (перелік вимог до етапування ув'язнених); [Yakovenko v. Ukraine](#), [Vlasov v. Russia](#), [Jatsõšõn v. Estonia](#) (неналежна площа у транспортних засобах); [Voicu v. Romania](#), [Engel v. Hungary](#), [Tarariyeva v. Russia](#) (заходи безпеки під час транспортування); [Sudarkov v. Russia](#), [Dudchenko v. Russia](#), [Guliyev v. Russia](#) (етапування потягом).

³⁹ Відповідні справи включають [Khoroshenko v. Russia](#) (обов'язок сприяти підтриманню сімейних зв'язків); [Aliev v. Ukraine](#), [Trosin v. Ukraine](#) (обмеження права на сімейне життя); [Kučera v. Slovakia](#) (обмеження під час попереднього ув'язнення); [Lorsé and Others v. the Netherlands](#), [Piechowicz v. Poland](#) (в'язниці з підвищеним рівнем безпеки); [Dickson v. the United Kingdom](#), [Aliev v. Ukraine](#) (подружні побачення); [Płoski v. Poland](#), [Schemkamper v. France](#), [Sannino v. Italy](#), [Lind v. Russia](#) (дозвіл на відвідування тяжкохворого родича чи участь у похороні).

⁴⁰ Відповідні справи включають [Frasik v. Poland](#), [Chernetskiy v. Ukraine](#) (обґрунтування обмежень).

⁴¹ Відповідні справи включають [Enea v. Italy](#), [Nuh Uzun and Others v. Turkey](#), [Gullotti v. Italy](#) (обмеження/контроль кореспонденції); [A.B. v. the Netherlands](#), [Davison v. the United Kingdom](#), [Lebois v. Bulgaria](#), [Bădulescu v. Portugal](#) (спілкування телефоном); [Ciupercescu v. Romania \(no. 3\)](#), [Kalda v. Estonia](#), [Jankovskis v. Lithuania](#) (використання інтернету).

⁴² Відповідні справи включають [Serifis v. Greece](#), [Holomiov v. Moldova](#), [Xiros v. Greece](#), [Dorneanu v. Romania](#), [Price v. the United Kingdom](#), [Hüseyin Yıldırım v. Turkey](#).

⁴³ Відповідні справи включають [Poghossian v. Georgia](#), [Kotsaftis v. Greece](#), [Salakhov and Islyamova v. Ukraine](#), [Dikaïou and Others v. Greece](#), [Martzaklis and Others v. Greece](#).

⁴⁴ Відповідні справи включають [Sławomir Musiał v. Poland](#), [Murray v. the Netherlands](#), [Rooman v. Belgium](#), [Kudła v. Poland](#).

⁴⁵ Відповідні справи включають [Marro and Others v. Italy](#), [Patsaki and Others v. Greece](#).

- Інші питання, пов'язані зі здоров'ям⁴⁶

IV. Підтримання порядку в установі, що охоплює:

- Застосування сили⁴⁷
- Використання засобів стримування⁴⁸
- Дисциплінарні заходи та покарання⁴⁹
- Насильство між ув'язненими⁵⁰

V. Свобода думки, совісті і релігії⁵¹

VI. Свобода вираження поглядів⁵²

VII. Право власності⁵³

VIII. Освіта⁵⁴

⁴⁶ Відповідні справи включають [Aparicio Benito v. Spain](#), [Elefteriadis v. Romania](#) (пасивне куріння), [Ünsal and Timtik v. Turkey](#), [Nevmerzhitsky v. Ukraine](#), [Yakovlyev v. Ukraine](#), [Ciorap v. Moldova](#), [Karabet and Others v. Ukraine](#) (голодування).

⁴⁷ Відповідні справи включають [Tali v. Estonia](#), [Bouyid v. Belgium](#), [Davydov and Others v. Ukraine](#), [Kalkan v. Denmark](#), [Kukhalashvili and others v. Georgia](#).

⁴⁸ Відповідні справи включають [Korneykova and Korneykov v. Ukraine](#), [Nevmerzhitsky v. Ukraine](#), [Gorodnichev v. Russia](#), [Aggerholm v. Denmark](#).

⁴⁹ Відповідні справи включають [Campbell and Fell v. the United Kingdom](#), [Ezeh and Connors v. the United Kingdom](#) (збільшення строку тримання), [Štitić v. Croatia](#), [Ramishvili and Kokhleidze v. Georgia](#), [Ivan Karpenko v. Ukraine](#), [Ramirez Sanchez v. France](#), [A.T. v. Estonia \(no. 2\)](#), [X v. Turkey](#) (одиначне ув'язнення), [Enea v. Italy](#) (обмеження прав), [Keenan v. the United Kingdom](#) (ізоляція як покарання у випадку психічного захворювання).

⁵⁰ Відповідні справи включають [Preminin v. Russia](#), [Yuri Illarionovitch Shchokin v. Ukraine](#), [D.F. v. Latvia](#).

⁵¹ Відповідні справи включають [Mozer v. the Republic of Moldova and Russia](#) (відвідування священником або пастором); [Moroz v. Ukraine](#) (відмова у участі в релігійних святах та конфіскація релігійних книг у осіб, які перебувають у попередньому ув'язненні); [Constantin-Lucian Spînu v. Romania](#) (відвідування релігійних служб під час Covid-19); [Abdullah Yalçın v. Turkey \(no. 2\)](#) (відмова виділити приміщення для колективної молитви); [Korostelev v. Russia](#) (покарання за прояв релігійних переконань); [Saran v. Romania](#), [Neagu v. Romania](#), [Mariş v. Romania](#) (встановлення факту зміни релігійної належності).

⁵² Відповідні справи включають [Mesut Yurtsever and Others v. Turkey](#), [Mehmet Çiftci v. Turkey](#), [Mirgadirov v. Azerbaijan and Turkey](#) (свобода отримувати інформацію); [Donaldson v. the United Kingdom](#), [Nilsen v. the United Kingdom](#), [Yankov v. Bulgaria](#), [Zayidov v. Azerbaijan \(no. 2\)](#), [Bidart v. France](#), (обмеження свободи вираження поглядів).

⁵³ Відповідні справи включають [Laduna v. Slovakia](#) (погашення боргу); [Michał Korgul v. Poland](#), [Siemaszko and Olszyński v. Poland](#) (зберігання заощаджень); [Tendam v. Spain](#) (догляд за вилученими речами).

⁵⁴ Відповідні справи включають [Velyo Vele v. Bulgaria](#), [Uzun v. Turkey](#), [Koureas and Others v. Greece](#) (довільні обмеження проти обґрунтованих обмежень); [Velyo Vele v. Bulgaria](#) (доступ до освіти для

IX. Заборона дискримінації⁵⁵

Вищезазначений перелік не є вичерпним. Посібник ЄСПЛ щодо прав ув'язнених містить додаткові категорії прав, які є менш актуальними для осіб, що перебувають під слідством. У ньому також розглядаються права особливих категорій ув'язнених, зокрема жінок, дітей та громадян третіх країн. Повний перелік відповідної судової практики наведено у вищезазначеному Посібнику, цитованому у виносі 29. У наступному розділі міститься детальний аналіз права на доступ до правосуддя та на ефективний засіб правового захисту.

Порівняльна оцінка Рамкової програми Ради Європи та Рамкової програми ЄС

Хоча обидві системи сприяють захисту осіб, які перебувають під попереднім ув'язненням, вони суттєво відрізняються за своєю сферою застосування та потенційними наслідками.

Територіальна сфера застосування. Рада Європи через ЄКПЛ охоплює всі 46 держав-членів, встановлюючи для них обов'язкові зобов'язання. Рамка ЄС поширюється лише на 27 держав-членів ЄС і лише в межах сфери дії права ЄС.

Обов'язковість. Рішення ЄСПЛ є обов'язковими для держави-відповідача щодо конкретної справи (стаття 46(1) ЄКПЛ): держава зобов'язана дотримуватися рішення, яке може включати індивідуальні заходи (компенсація, звільнення) та загальні заходи (реформа законодавства або політики). Вони не створюють суворого прецедентного права і не є обов'язковими для третіх держав. Водночас Суд дотримується принципу правової визначеності та, як правило, слідує своїй усталеній практиці, якщо немає підстав від неї відступити. Це може призводити до виникнення фактичних прецедентів, однак поріг для цього є значно нижчим, ніж, наприклад, у системах загального права під час перегляду прецедентів.

Пілотні та квазіпілотні рішення стосуються структурних і системних проблем і забезпечують спрощену процедуру розгляду «повторюваних» справ. У пілотних рішеннях Суд визначає структурну проблему, яка призвела до порушення, і встановлює виправні заходи, яких держава-відповідач повинна вжити для

осіб, які перебувають у попередньому ув'язненні); [Mehmet Reşit Arslan and Orhan Bingöl v. Turkey](#) (використання електронних матеріалів).

⁵⁵ Відповідні справи включають [Ēcis v. Latvia](#) (загальна заборона на короткострокові звільнення за ознакою статі); [Chaldeyev v. Russia](#), [Varnas v. Lithuania](#), [Gülay Çetin v. Turkey](#) (різниця в поводженні залежно від статусу засудженого/затриманого); [Martzaklis and Others v. Greece](#), [Bechi v. Romania](#) (ізоляція ВІЛ-позитивних ув'язнених), [X v. Turkey](#) (поміщення в ізолятор через сексуальну орієнтацію).

забезпечення відповідності Конвенції та практиці Суду. Невирішені «заяви-клони» потім можуть бути розглянуті більш ефективно: Суд або ухвалює рішення відповідно до пілотного рішення, або припиняє розгляд після впровадження належних реформ. Квазіпілотні рішення мають подібний ефект без формального застосування пілотної процедури — вони вказують на системні недоліки та закликають до загальних заходів, оптимізуючи розгляд повторюваних справ.

Система РЄ також включає **значний масив актів “м’якого права”**, найважливішими з яких є Європейські пенітенціарні правила. Хоча вони не мають обов’язкової юридичної сили, їх широко визнають авторитетними стандартами належної практики. У деяких державах-членах вони прямо згадуються в законодавстві, набуваючи таким чином обов’язкової сили у національному праві. В інших країнах вони застосовуються як орієнтир для тлумачення, проте національні суди не зобов’язані їх застосовувати й можуть обирати інший підхід у відповідних справах.

Рамкова угода ЄС також поєднує обов’язкові та необов’язкові інструменти. Хартія основних прав Європейського Союзу має таку саму юридичну силу, як і Договори, і є обов’язковою для інституцій ЄС та держав-членів, але лише в тому випадку, коли вони діють у межах законодавства ЄС. Тому її положення застосовуються насамперед у таких контекстах, як взаємне визнання та судова співпраця. Принцип взаємного визнання, закріплений у статті 82 ДФЄС і реалізований найяскравіше через європейський ордер на арешт, є обов’язковим і безпосередньо формує національну практику. Натомість ЄС **не прийняв вторинного законодавства, що гармонізує умови** тримання під вартою, а такі інструменти, як Зелена книга про тримання під вартою 2011 року або Рекомендація Комісії 2022 року, залишаються “м’яким правом” без обов’язкової сили.

Рівень деталізації. Рада Європи напрацювала надзвичайно детальну судову практику та акти “м’якого права” щодо тримання під вартою. ЄСПЛ сформував ґрунтовну судову практику щодо статті 3 ЄКПЛ, визначивши мінімальні стандарти щодо площі камер, доступу до світла та вентиляції, медичного обслуговування, дисципліни та механізмів подання скарг, а також уточнивши сферу застосування статті 13 щодо ефективних засобів правового захисту. Ця судова практика доповнюється тематичними стандартами КЗК, Європейськими пенітенціарними правилами та низкою рекомендацій Комітету міністрів, які разом надають детальні вказівки щодо майже всіх аспектів життя ув’язнених. Національні суди та адміністрації в’язниць по всій Європі часто посилаються на ці стандарти, а сам ЄСПЛ часто цитує висновки КЗК та Європейські пенітенціарні правила у своїх рішеннях. У

результаті система Ради Європи фактично становить комплексний “кодекс” стандартів тримання під вартою — як обов’язкових, так і тлумачних.

На відміну від цього, інструменти ЄС залишаються більш загальними, що відображає обмежені повноваження Союзу в цій сфері. ЄС не прийняв обов’язкових директив, що гармонізують умови тримання в тюрмах; натомість він підійшов до питання тримання під вартою опосередковано, головним чином як до чинника, що впливає на функціонування механізмів взаємного визнання. Його інструменти “м’якого права” сформульовані в широких політичних термінах, а не встановлюють конкретні, вимірювані зобов’язання. Відповідно, тоді як Рада Європи надає детальні, суттєві критерії щодо умов тримання під вартою, внесок ЄС є переважно процедурним і функціональним: забезпечення того, щоб погані умови тримання під вартою не підривали взаємну довіру та судову співпрацю між державами-членами.

Механізми відшкодування. ЄСПЛ надає громадянам зовнішній судовий механізм після вичерпання внутрішніх засобів правового захисту, забезпечуючи обов’язковість судових рішень, які вимагають як індивідуальних, так і загальних заходів щодо їх виконання. Крім того, відповідно до Протоколу № 16, Суд може видавати консультативні висновки на запит вищих національних судів, надаючи авторитетні рекомендації щодо тлумачення Конвенції ще до винесення остаточного рішення національним судом. Це сприяє посиленню послідовності та надає національним суддям превентивний інструмент для запобігання порушенням.

У межах ЄС засоби правового захисту залежать передусім від національних систем, але посилюються доктринами **прямої дії** та **ефективності**. Певні положення законодавства ЄС, включаючи Хартію основних прав, у відповідних випадках можуть бути безпосередньо застосовані в національних судах, якщо вони є достатньо чіткими, точними та безумовними. Крім того, відповідно до принципу ефективності, держави-члени повинні забезпечити, щоб права, надані законодавством ЄС, могли бути ефективно реалізовані на практиці, що обмежує можливість національних процесуальних норм обмежувати доступ до засобів правового захисту. Важливу роль у цьому відіграє процедура попереднього рішення СЕС (стаття 267 ДФЕС): національні суди можуть (а суди останньої інстанції — зобов’язані) звертатися до СЕС із запитаннями щодо тлумачення права ЄС, включно з Хартією. За допомогою таких рішень Суд опосередковано формує засоби правового захисту, доступні в державах-членах.

Практичний вплив. Незважаючи на багату судову практику ЄСПЛ та детальні стандарти, розроблені Радою Європи, структурні проблеми залишаються, оскільки

їх впровадження на національному рівні часто є частковим або повільним. Переповненість, неналежне медичне обслуговування та неефективні засоби правового захисту неодноразово засуджувалися, проте подальший моніторинг Комітету міністрів показує, що багато держав продовжують боротися з укоріненими недоліками. Обмежена політична воля, брак ресурсів та фрагментована адміністрація в'язниць – все це сприяє виникненню прогалин у впровадженні рішень. В результаті ув'язнені часто змушені повертатися до Страсбурга з «повторними» заявами, що відображає системну інерцію, яку пілотні та квазіпілотні рішення покликані усунути, але не можуть повністю подолати.

Додаткова цінність ЄС полягає не стільки у встановленні суттєвих стандартів, скільки у його **функціональному впливі**. Оскільки інструменти взаємного визнання, такі як ЕОА, вимагають взаємної довіри між державами-членами, дотримання стандартів тримання під вартою пов'язане з дієвістю інструментів ЄС. Підхід Союзу таким чином є опосередкованим, але ефективним: інтегруючи стандарти тримання під вартою в механізми судового співробітництва, він фактично перетворює їх дотримання на умову безперешкодної участі у просторі свободи, безпеки та правосуддя.

Європейські стандарти щодо доступу до правосуддя

Доступ до правосуддя є одночасно процесом і метою, і має вирішальне значення для осіб, які прагнуть скористатися іншими процесуальними та матеріальними правами⁵⁶. Як така, вона є ключовим компонентом усіх правових систем, заснованих на демократичних цінностях, захисті основних прав та верховенстві права⁵⁷. У європейській правовій системі доступ до правосуддя ґрунтується на праві на справедливий судовий розгляд (стаття 6 ЄКПЛ та 46 ХОПЕС) та праві на ефективний засіб правового захисту (статті 13 ЄКПЛ та 47 ХОПЕС). У контексті умов тримання під вартою та прав затриманих осіб доступ до правосуддя частіше розглядається крізь призму статей 3 ЄКПЛ та 4 ХОПЕС (або, інших положень Конвенції чи ХОПЕС) у поєднанні з статтями 13 ЄКПЛ та 47 ХОПЕС відповідно. Однак право на справедливий судовий розгляд також застосовується в контексті тримання під вартою (наприклад, право на захист та юридичне представництво в дисциплінарних провадженнях). Слід зазначити, що ЄСПЛ розглядає оскарження умов тримання під вартою в рамках цивільної частини права (стаття 6 § 1) і неодноразово встановлював, що кримінальна частина статті 6 не застосовується в цих випадках⁵⁸.

Незважаючи на відмінності у сфері застосування двох регіональних правових систем (див. попередній розділ), між ЄКПЛ і Хартією існує значний ступінь перетину. Стаття 53 ХОПЕС встановлює єдиний рівень захисту основоположних прав у різних правових системах, які діють у кожній державі-члені, – у межах їхніх відповідних сфер застосування. Загальновизнано, що права ХОПЕС, які відповідають правам ЄКПЛ, мають таке саме значення та сферу застосування, як і права, встановлені в Конвенції⁵⁹. Так само, у Рекомендації Європейської комісії щодо тримання під вартою зазначається, що рівень захисту, який забезпечують держави-члени, *“ніколи не повинен бути нижчим за стандарти, передбачені Хартією або ЄКПЛ, як їх тлумачить судова практика Суду справедливості та Європейського суду з прав людини”*. Це означає, що добре розвинена судова

⁵⁶ Посібник з європейського права з питань доступу до правосуддя, Агентство Європейського Союзу з основних прав та Рада Європи, 2016 рік.

⁵⁷ Європейська комісія з питань демократії через право (Венеціанська комісія), Перелік критеріїв верховенства права, 2016 р.

⁵⁸ Див., наприклад, справу Езех і Коннорз проти Сполученого Королівства [ВП], заяв № [39665/98](#) та [40086/98](#), справу Енеа проти Італії [ВП], заяв № [74912/01](#), справу Гультієрі проти Туреччини, заяв № [16330/02](#), та інші.

⁵⁹ Див. Декларації щодо положень договорів, Декларація щодо Хартії основних прав Європейського Союзу *“Хартія основних прав Європейського Союзу ... підтверджує основні права, гарантовані Європейською конвенцією про захист прав людини і основних свобод”*.

практика ЄСПЛ щодо доступу до правосуддя під час тримання під вартою часто є ключовою для тлумачення законодавства Союзу в цій сфері.

У цьому розділі подано огляд нормативної та “м’якої” правової бази щодо ключових елементів доступу до правосуддя, головним чином крізь призму практики ЄСПЛ, із зосередженням на п’яти основних процесуальних гарантіях, визначених Судом:

- **Доступ до правової інформації**
- **Доступ до юридичних консультацій та представництва, включаючи правову допомогу**
- **Практичний доступ до судів і судових процедур**
- **Ефективні засоби правового захисту**
- **Змагальний характер провадження.**

Хоча цей Посібник зосереджений на доступі до правосуддя для осіб, які перебувають під вартою, у зв’язку з умовами їх тримання, із рішень, що стосуються інших питань – таких як доступ до правосуддя у межах основного кримінального провадження або доступ до правосуддя для засуджених осіб – можна виокремити певні загальні принципи.

Кожен процесуальний стандарт, наведений нижче, аналізується із застосуванням порівняльного, багаторівневого підходу:

1. **Загальний опис:** стислий опис самого стандарту та його призначення у контексті доступу до правосуддя.
2. **Рамка ЄС:** огляд відповідних стандартів “м’якого права”⁶⁰ та судової практики СЕС, а також аналіз відповідних правових норм.
3. **Рамка РЄ:** огляд відповідних правових стандартів, що впливають із практики ЄСПЛ (включно з контекстом та прямим/опосередкованим застосуванням кожного рішення до досудового ув’язнення), а також актів “м’якого права”⁶¹.

⁶⁰ Як уже зазначалося, ЄС не прийняв обов’язкових правил щодо досудового ув’язнення.

⁶¹ Хоча Комітет міністрів не має рекомендацій, які б всебічно і чітко регулювали питання забезпечення прав осіб, які перебувають у досудовому ув’язненні, нижче наведено інформацію, яка дає уявлення про загальну позицію Ради Європи з питань, що мають відношення до цього контексту:

Ця структура дозволяє практикуючим фахівцям визначати збіжні правові вимоги та використовувати конкретні аргументи в регіональних системах для усунення практичних прогалин у національному впровадженні.

Доступ до правової інформації

Загальний опис

Цей стандарт встановлює базовий обов'язок забезпечити, щоб **особи, які перебувають під досудовим ув'язненням, своєчасно, чітко та повно отримували інформацію** про всі юридично значущі аспекти, необхідні для захисту їхніх прав і оскарження дій адміністрації установи. Ця інформація повинна включати правила внутрішнього розпорядку, закони та правила, що регулюють повсякденне життя у в'язниці (такі як обшуки, відвідування та дисциплінарні санкції), а також наявність та особливості доступних засобів правового захисту. Інформація повинна надаватися як усно, так і письмово, у формі, адаптованій до особистих потреб та обставин кожного затриманого. Наприклад, слід враховувати рівень грамотності, володіння державною мовою, наявність інвалідності тощо. Ув'язнені повинні мати можливість зберігати при собі пам'ятку про права, яку вони отримують від адміністрації установи. Крім того, особи, позбавлені волі, повинні мати доступ до незалежних правових джерел та інформації про свої права (наприклад, через юридичні матеріали, доступні у тюремній бібліотеці).

Стандарти ЄС

Рекомендація Європейської Комісії (ЄС) 2023/681 (61): держави-члени повинні забезпечити, щоб усі особи, позбавлені волі, отримували чітку інформацію про правила, що застосовуються в конкретній установі, де вони утримуються.

Стандарти РЄ

➤ Судова практика

Справа “Калда проти Естонії” (2016)⁶² стосувалася скарги засудженого ув'язненого на відмову в доступі до певних **вебсайтів, що містили правову інформацію та матеріали щодо прав людини**. Суд зазначив, що доступність такої інформації сприяє підвищенню обізнаності та поваги до прав людини, а також надав ваги

“Рекомендація щодо застосування досудового ув'язнення, умов його застосування та забезпечення гарантій проти зловживань” (2006); Рекомендація № R (81)7 щодо заходів, що сприяють доступу до правосуддя; Рекомендація № R (93)1 щодо ефективного доступу до права та правосуддя для найбільш вразливих верств населення; Рекомендація CM/Rec(2012)12 щодо вирішення ситуації з іноземними в'язнями; Керівні принципи 2021 року щодо правової допомоги.

⁶² Заява № [17429/10](#).

доводам заявника про те, що естонські суди самі використовували цю інформацію і що доступ до неї був необхідний йому для захисту своїх прав у межах основного провадження. Слід зазначити, що в даному випадку заявник вже мав обмежений доступ до Інтернету відповідно до естонського законодавства, включаючи офіційні бази даних законодавства та судових рішень. Однак його скарга стосувалася відмови в доступі до вебсайтів Інформаційного офісу Ради Європи в Таллінні, Канцлера юстиції та Парламенту Естонії. Суд визнав, що було порушено статтю 10 ЄКПЛ⁶³.

Справа Нух Узун та інші проти Туреччини (2022)⁶⁴ стосувалася сканування та зберігання кореспонденції заявників на сервері Національної судової мережі на невизначений строк, а також доступності правової підстави, на якій було ухвалено це рішення. Заявники стверджували, що це втручання в їхнє право на повагу до приватного та сімейного життя не було “передбачене законом”, не переслідувало законної мети та було свавільним. Суд зазначив, що для того, щоб втручання у право, передбачене Конвенцією, вважалося “передбаченим законом”, воно повинно бути достатньо доступним, передбачуваним і точним, щоб особа могла – за необхідності, за допомогою кваліфікованої консультації – регулювати свою поведінку⁶⁵. Суд встановив, що відповідний захід не мав під собою жодної законодавчої або адміністративної норми, а ґрунтувався на внутрішній, неопублікованій інструкції Міністерства юстиції, призначеній для використання прокурорами та адміністрацією в’язниць⁶⁶. Відповідно, Суд констатував порушення статті 8 ЄКПЛ.

➤ “М’яке право”

КЗК: Ув'язненим слід надавати усну інформацію та вичерпну інформаційну брошуру, яка має бути доступна відповідною кількістю мов. Особливу увагу слід приділяти тому, щоб надана інформація була зрозумілою для ув'язнених, які мають труднощі з читанням та письмом, а також для іноземних громадян, які не володіють мовою (мовами), якою (якими) розмовляє персонал⁶⁷.

ЄПП: Ув'язнені повинні бути поінформовані під час прийому та стільки разів, скільки це необхідно, про правила, що регулюють дисципліну в тюрмі, а також про свої права та обов'язки в тюрмі. Інформація повинна бути надана в письмовій та усній

⁶³ Подібні справи: Рамазан Демір проти Туреччини (2021), Заява № [68550/17](#).

⁶⁴ Заява №. [49341/18](#).

⁶⁵ § 84.

⁶⁶ Уряд заявив, що це слід розглядати як циркуляр.

⁶⁷ 26-й загальний звіт КЗК (2016).

формі мовою, яку вони розуміють. Їм також має бути дозволено зберігати у себе письмову версію наданої їм інформації (Правило 30).

Незасуджені ув'язнені (особи, що перебувають під вартою на час досудового розслідування) повинні бути чітко проінформовані про своє право на правову пораду (Правило 98).

Доступ до адвоката: юридична консультація, представництво та правова допомога

Загальний опис

Роль адвокатів та їх професійних об'єднань є фундаментальною у підтримці верховенства права, забезпеченні доступу до правосуддя та гарантуванні захисту прав людини і основних свобод⁶⁸. Ця роль є ще більш вираженою у справах, пов'язаних з позбавленням волі, де адвокат часто стає єдиним каналом зв'язку між затриманим і суспільством. Хоча право на правничу допомогу та представництво є добре закріпленим як для основних кримінальних проваджень, так і для скарг, пов'язаних з умовами тримання під вартою, що подаються до судів, це право є менш закріпленим, коли йдеться про внутрішні адміністративні процедури, спрямовані на оскарження умов тримання в тюрмах. Це ще більш актуально для права на правничу допомогу, яке залишається недостатньо вивченим у випадках, що стосуються виключно питань, пов'язаних з місцями несвободи.

Доступ до адвоката передбачає право на представництво адвокатом за власним вибором, право на отримання правової допомоги у разі відсутності фінансових засобів, право на консультацію з адвокатом в умовах конфіденційності та приватності, забезпечення можливості адвоката ефективно брати участь у процедурах, а також, у разі позбавлення волі, сприяння спілкуванню з адвокатом, у тому числі шляхом конфіденційного листування.

Стандарти ЄС

Рекомендація Європейської Комісії (ЄС) 2023/681 (58–60): держави-члени повинні забезпечити ефективний доступ осіб, позбавлених волі, до адвоката та повагу до конфіденційності зустрічей і інших форм комунікації, включно з юридичним листуванням між ув'язненими та їхніми правовими радниками.

Стандарти РЄ

➤ Судова практика

⁶⁸ Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката.

Справа «Кемпбелл проти Сполученого Королівства» (1992)⁶⁹: ця знакова справа стосувалася конфіденційності листування заявника з його адвокатом під час ув'язнення після засудження та призначення довічного ув'язнення. Листування було відкрито, прочитано, ретельно перевірено та відредаговано тюремною адміністрацією з метою «запобігання безладу або злочинам». Суд розглянув справу відповідно до статті 8 § 2 ЄКПЛ і зосередився на тому, чи було втручання в право на приватне та сімейне життя необхідним у демократичному суспільстві. У цьому відношенні він уточнив зміст поняття «розумної причини», встановивши, що тюремна адміністрація може лише відкривати – але не читати – листи від адвоката до ув'язненого, якщо має розумні підстави вважати, що вони містять **незаконні вкладення, які не вдалося виявити звичайними засобами**. З іншого боку, читання листів ув'язненого до адвоката та від адвоката до ув'язненого повинно бути дозволено лише у **виняткових обставинах**, коли влада має розумні підстави вважати, що **привілей адвокатської таємниці зловживається**, оскільки зміст листа ставить під загрозу безпеку в'язниці або безпеку інших осіб або має інший злочинний характер. Те, що може вважатися «обґрунтованими підставами», залежить від усіх обставин, але **передбачає наявність фактів або інформації, які переконали б об'єктивного спостерігача** в тому, що привілейований канал комунікації зловживається (§ 48)⁷⁰.

Справа «Гюльмез проти Туреччини» (2008)⁷¹: справа стосувалася застосування права на справедливий судовий розгляд у дисциплінарному провадженні проти особи, яка перебувала під слідством. Заявник стверджував, що його права були порушені, оскільки національні суди ухвалили рішення щодо його апеляції на дисциплінарні санкції, накладені на нього, без проведення слухання. Суд визнав порушення статті 6 § 1 ЄКПЛ. Він базував своє рішення на тому, що судді, які розглядали справи заявника, ухвалили свої рішення на підставі документів у справі, тоді як аргументи захисту заявника були враховані лише безпосередньо перед тим, як дисциплінарна комісія наклала різні санкції. Він також встановив, що заявнику

⁶⁹ Заява № [13590/88](#).

⁷⁰ Див. також: Намазлі проти Азербайджану, заява № [8826/20](#) (2024), яка стосувалася перевірки документів адвоката тюремним персоналом до і після зустрічі з його клієнтом у в'язниці за відсутності будь-яких підозр у вчиненні правопорушення; Ланц проти Австрії, заява № [24430/94](#). Див. також: Намазлі проти Азербайджану, заява № [8826/20](#) (2024), яка стосувалася перевірки документів адвоката тюремним персоналом до і після зустрічі з його клієнтом у в'язниці за відсутності будь-яких підозр у вчиненні правопорушення; Ланц проти Австрії, заява № [24430/94](#), в якій було підтверджено право обвинуваченого спілкуватися зі своїм захисником без присутності третіх осіб (справа стосувалася доступу підсудного, який перебував у попередньому ув'язненні, до адвоката у зв'язку з основним кримінальним провадженням).

⁷¹ Заява № [16330/02](#).

не було надано можливості захищати себе за допомогою адвоката в національних судах, які розглядали його дисциплінарні апеляції, що суперечить правилу 59 (с) Європейських пенітенціарних правил, яке передбачає, що ув'язненим, обвинуваченим у дисциплінарних правопорушеннях, має бути надано можливість захищати себе особисто або за допомогою юридичної допомоги, якщо цього вимагають інтереси правосуддя.

Справа “Сапавсі та інші проти Туреччини” (2024)⁷²: справа стосувалася моніторингу та запису за допомогою технічних засобів зустрічей заявників з їхніми адвокатами під час досудового ув'язнення, відповідно до законодавчого указу, ухваленого в умовах надзвичайного стану після спроби перевороту 15 липня 2016 року. Суд розглянув законність оскаржуваних заходів, використовуючи такі критерії: він зазначив, що (а) у відповідному законодавстві не було зазначено, як зібрана інформація буде використовуватися, зберігатися або знищуватися, (б) дискреційні повноваження, надані органам влади, не були визначені, (в) не було встановлено достатніх гарантій проти зловживань та свавілля, (г) органи влади, які наказали вжити заходів, не спиралися на індивідуальну оцінку, а скоріше на загальні міркування щодо можливості того, що зустрічі можуть становити ризик для безпеки країни та в'язниці, включаючи факт членства заявників у FETÖ/PDY (організації, яку національні органи влади вважають ініціатором спроби державного перевороту), д) тривалість заходів та умови їх припинення не були визначені і могли продовжуватися протягом усього терміну дії надзвичайного стану, що підривало принцип правової визначеності, е) не було передбачено механізму, що вимагав би автоматичного та постійного перегляду необхідності заходів. З огляду на вищезазначене Суд дійшов висновку, що захід не відповідав вимогам критерію “передбачений законом” і, отже, був незаконним.

➤ “М'яке право”

КЗК розглянув питання доступу до адвоката як засобу запобігання жорстокому поводженню у своєму 21-му Загальному звіті, зазначивши, що *“наявність такої можливості матиме стримуючий ефект на тих, хто має намір жорстоко поводитися з затриманими особами”* і що *“адвокат має всі можливості вжити відповідних заходів, якщо жорстоке поводження дійсно має місце”*.

У тому ж звіті КЗК розглядає питання доступу до адвоката за власним вибором, що може бути особливо актуальним у разі надання правової допомоги. Хоча Комітет визнає, що у виняткових випадках може виникнути потреба тимчасово відкласти

⁷² Заява № [24074/19](#).

реалізацію цього права, він наголошує, що це не повинно призводити до повного позбавлення права доступу до адвоката протягом відповідного періоду. У таких випадках слід організувати доступ до іншого незалежного адвоката за погодженням з місцевою колегією адвокатів або адвокатським об'єднанням.

Насамкінець, КЗК розглядає питання про одиночне ув'язнення як дисциплінарне покарання та наголошує на необхідності ефективної процедури оскарження, що вимагає доступності правничої допомоги для ув'язнених, які перебувають у такій ситуації.

ЄПП: Ув'язнені мають право на правничу допомогу, а адміністрація в'язниці повинна надати їм розумні можливості для її отримання, включаючи час і можливості для цього (правило 23.1). Правнича допомога може бути надана з будь-якого питання, включаючи порушення основних прав у в'язниці. Коли ув'язнені самостійно покривають витрати на юридичне представництво, ЄПП підтримують їхнє право на вибір адвоката (правило 23.2). Це не стосується правової допомоги. Однак адміністрація в'язниці повинна поінформувати ув'язнених про цю можливість і сприяти її реалізації в міру можливості, зокрема надаючи допомогу з оплатою телефонних дзвінків і листів (правило 23.3)⁷³. Консультації, спілкування та листування з адвокатами повинні бути конфіденційними (правило 23.4)⁷⁴. Будь-яке обмеження такої конфіденційності має бути винятковим, призначеним судовим органом і спрямованим на запобігання тяжким злочинам або серйозним порушенням безпеки та охорони в тюрмі (правило 23.5).

Практичний доступ до судів та судових процедур

Загальний опис

Цей стандарт зміщує акцент з існування права на практичну реальність його здійснення в умовах обмеженого ув'язнення. Він вимагає, щоб механізми подання скарг та доступу до судового перегляду були фізично та процедурно доступними для всіх ув'язнених, без бюрократичних перешкод, надмірних затримок або прихованих витрат. Найважливіше, що стандарт вимагає абсолютного захисту від будь-яких форм покарання, залякування або негативних наслідків (репресій), ініційованих державними органами у відповідь на спробу затриманого домогтися справедливості.

Стандарти ЄС

⁷³ Керівний документ щодо Європейських пенітенціарних правил, Penal Reform International та Рада Європи (2023).

⁷⁴ Див. також справу “Кемпбелл проти Сполученого Королівства” (там само, 75) та судову практику, на яку посилається примітка 76.

Рекомендація Європейської Комісії (ЄС) 2023/681 (преамбула 28): потерпілі від злочинів, учинених у місцях несвободи, часто мають обмежений доступ до правосуддя, незважаючи на обов'язок держав забезпечувати ефективні засоби правового захисту у разі порушення їхніх прав. Відповідно до цілей Стратегії ЄС щодо прав потерпілих (2020–2025) державам-членам рекомендується забезпечити ефективні засоби правового захисту у разі порушення прав осіб, позбавлених волі, а також заходи захисту та підтримки. Правова допомога та механізми подання запитів і скарг повинні бути легкодоступними, конфіденційними та ефективними.

(62) Держави-члени повинні забезпечити, щоб затримані могли вільно подавати конфіденційні запити та скарги щодо свого поводження як через внутрішні, так і зовнішні механізми розгляду скарг.

Стандарти РЄ

➤ Судова практика

Справа “Нешков та інші проти Болгарії” (2015 р. – пілотне рішення)⁷⁵: справа стосувалася умов тримання під вартою в Болгарії та наявності ефективних засобів правового захисту проти них. Серед інших елементів, що робили засоби правового захисту ефективними, на основі своєї усталеної судової практики Суд також розглянув практичні перешкоди для доступу до правосуддя в рамках статті 13 ЄКПЛ. Зокрема, він зазначив, що, незважаючи на існування засобу правового захисту за болгарським законодавством, застосування відповідної норми болгарськими судами більше не відповідало умовам ефективності. Суд, серед іншого, зазначив надмірно суворі вимоги до доказування та застосування внутрішніх строків без урахування безперервного характеру порушень. Нарешті, хоча цей аспект не був врахований у процесі прийняття рішення, Суд також нагадав, що ефективні засоби правового захисту передбачають, що ув'язнені повинні мати можливість скористатися ними, не побоюючись покарання або негативних наслідків за це (§ 191).

Справа Барботін проти Франції (2021)⁷⁶: справа стосувалася ефективності механізмів оскарження умов тримання під вартою у Франції на підставі процесуальних витрат. Суд визнав, що зазначений засіб правового захисту був ефективним у теорії, оскільки він надавав доступ до судового перегляду справи по суті, дозволяв вимагати компенсацію та підлягав виконанню. Однак він дійшов висновку, що засіб правового захисту не відповідає стандартам статті 13 ЄКПЛ у

⁷⁵ Заяви № [36925/10](#), [21487/12](#), [72893/12](#), [73196/12](#), [77718/12](#) та [9717/13](#).

⁷⁶ Заява № [25338/16](#).

даній справі, враховуючи, що заявник (який частково скористався правовою допомогою) був зобов'язаний сплатити гонорар юридичного експерта, що, з огляду на дуже низьку суму компенсації, яку йому було присуджено, залишило його винним державі 273 євро, незважаючи на те, що Державна рада Франції визнала, що умови його тримання порушували його право на свободу від катувань та нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження.

➤ “М'яке право”

КЗК розглянув механізми подання скарг у своєму 27-му Загальному звіті, де підкреслив низку практичних перешкод і виклав загальні принципи їх ефективності. Щодо доступності, у звіті наголошується на необхідності оперативного інформування про всі внутрішні й зовнішні канали подання скарг та порядок реалізації відповідних прав (включно з можливістю оскарження відповідних рішень). Інформацію слід надавати як усно, так і письмово мовою, яку ув'язнені розуміють, із врахуванням їхнього віку, статі, стану здоров'я, інвалідності чи інших обставин, що можуть робити їх особливо вразливими. Повинні існувати спеціальні заходи, що дозволяють малозабезпеченим ув'язненим реалізовувати свої права. Незважаючи на необхідність належної підтримки, можливість подання скарги не повинна залежати від наявності представництва адвокатом.

Крім того, пріоритетним завданням має бути забезпечення конфіденційності механізмів подання скарг та безпеки затриманих осіб. Доступ до органів, що розглядають скарги, має бути прямим і конфіденційним (наприклад, шляхом встановлення скриньок для скарг, які замикаються, у відповідних місцях). Співробітники, які безпосередньо відповідають за осіб, позбавлених волі, не повинні мати можливості фільтрувати скарги. Крім того, слід докласти зусиль для забезпечення того, щоб скаржники не зазнавали залякувань та репресій. У цьому контексті КЗК рекомендує чітко донести до персоналу, що будь-які форми погроз, спроби перешкодити надходженню скарг до відповідних органів, а також дії залякувального чи репресивного характеру є неприпустимими та тягнутимуть за собою належні санкції.

ЄПП регулюють механізми подання заяв і скарг та передбачають, що ув'язнені повинні мати достатні можливості подавати заяви або скарги без цензури щодо їхнього змісту (Правило 70.1). Практична інформація про процедури подання запитів та скарг повинна бути ефективно доведена до відома всіх ув'язнених (правило 70.4). Заяви та скарги повинні розглядатися без зволікань, а процедури мають забезпечувати ефективну участь заявників (Правило 70.6). Ув'язнені повинні мати можливість подавати запити або скарги конфіденційно, якщо вони вирішать

це зробити (правило 70.8). Вони не повинні піддаватися будь-яким санкціям, помсті, залякуванням, репресіям або іншим негативним наслідкам внаслідок подання запиту або скарги (правило 70.9). Ув'язнені можуть подавати запити або скарги особисто або через законного представника і мають право звертатися за юридичною консультацією щодо скарг та процедур оскарження, а також за правовою допомогою, коли цього вимагають інтереси правосуддя (правило 70.10). Скарги, подані юридичними представниками або організаціями без згоди ув'язненого, якого вони стосуються, не підлягають розгляду (Правило 70.11). Компетентні органи також повинні розглядати письмові скарги від родичів або організацій, що опікуються добробутом ув'язнених (Правило 70.12).

Ефективні засоби правового захисту

Загальний опис

Основна вимога цього стандарту полягає в тому, що доступні правові засоби для вирішення питання порушення прав, зокрема щодо умов тримання під вартою, повинні бути дійсно «ефективними». Що стосується умов тримання під вартою, які суперечать статті 3 ЄКПЛ, ця ефективність має два аспекти: засіб правового захисту повинен забезпечувати превентивне полегшення (припинення поточного порушення, наприклад, шляхом видачі наказу про переведення до іншої установи або негайного поліпшення умов) та компенсаційне полегшення (відшкодування минулої шкоди). Орган, що приймає рішення, повинен бути незалежним від органу, який здійснює тримання під вартою, та мати обов'язкову юридичну владу для впровадження необхідних коригувальних заходів, забезпечуючи реалістичні та розумні перспективи успіху засобу правового захисту.

Стандарти ЄС

Рекомендація Європейської Комісії (ЄС) 2023/681 (62–63): Держави-члени повинні сприяти ефективному доступу до процедури, яка дозволяє затриманим офіційно оскаржувати аспекти свого життя в ув'язненні за допомогою внутрішніх і зовнішніх механізмів подачі скарг. Держави-члени повинні забезпечити, щоб скарги затриманих розглядалися оперативно і ретельно незалежним органом або судом, уповноваженим призначати заходи захисту, зокрема заходи для припинення будь-яких порушень права не піддаватися катуванням або нелюдському чи такому, що принижує гідність поведженню.

Стандарти РЄ

➤ Судова практика⁷⁷

Ананьев та інші проти Росії (2012 – пілотне рішення)⁷⁸: справа стосувалася ефективності засобів правового захисту проти умов тримання під вартою в Росії. Суд розглянув різні внутрішні та зовнішні засоби правового захисту, доступні для осіб, що перебувають під вартою на стадії розслідування, та оцінив ефективність кожного з них:

1. **Скарга до адміністрації в'язниці:** неефективна через недостатні гарантії незалежності.

Оскільки посадові особи, до яких можна було подати скаргу, були відповідальними за забезпечення належних умов тримання під вартою, Суд зазначив, що *“приймаючи рішення щодо скарги, яка стосується умов тримання під вартою, за які вони несуть відповідальність, вони фактично виступають суддями у власній справі”* (§§ 100-101).

2. **Скарга до прокурора:** неефективна через процедурні недоліки.

Незважаючи на визнання важливої наглядової ролі прокурорів, включаючи інспектування в'язниць, подання звітів та ініціювання судових проваджень, Суд дійшов висновку, що цей механізм не відповідає вимогам щодо ефективного засобу правового захисту: не існувало законодавчої вимоги щодо обов'язку прокурора заслухати скаржника або забезпечити його ефективну участь у подальшому провадженні, яке повністю було б справою між прокурором, який здійснює нагляд, та органом, що підлягає нагляду. Більше того, особа, яка подала скаргу, не була б стороною в жодному судовому процесі і мала б право лише на отримання інформації про те, як орган, що здійснює нагляд, розглянув скаргу (§§ 102-104).

3. **Скарга до омбудсмена:** неефективна через відсутність юридично зобов'язуючих повноважень щодо прийняття рішень.

Роль омбудсмена полягає у виявленні проблем у сфері прав людини, висвітленні їх у щорічних звітах та розробці рішень у співпраці з органами влади (§§ 105-106).

⁷⁷ Вичерпний перелік відповідної судової практики див. у Посібнику ЄСПЛ щодо статті 13 Європейської конвенції з прав людини (оновлено у 2025 році) та Практичному посібнику ЄСПЛ щодо критеріїв прийнятності (оновлено у 2025 році).

⁷⁸ Там само, 5.

4. Судові скарги щодо порушення прав і свобод: неефективні через судову практику.

Суд спочатку зазначив, що судовий процес, встановлений у Цивільному процесуальному кодексі Росії, є – теоретично – доступним і здатним забезпечити належне відшкодування (розгляд по суті, обов'язковість виконання рішення, відсутність витрат для позивача). Однак, перевіrivши практичне застосування цього засобу правового захисту, він зауважив, що уряд не зміг навести жодного прикладу успішних позовів, а сам Суд також не знав про жодні такі приклади за 18 років існування цього засобу правового захисту. Крім того, Суд зазначив, що ця процедура не мала ефективного превентивного впливу через структурні проблеми, зокрема хронічну переповненість та невиконання остаточних судових рішень, що робило її здебільшого декларативною (§§ 107-112).

5. Позов про відшкодування шкоди: неефективний через відсутність реалістичних перспектив успіху.

Суд мав численні можливості перевірити ефективність цього засобу правового захисту і в основному спирався на свої попередні висновки. Він підкреслив *“надмірно формалістичний”* підхід російських судів, які спиралися на вичерпний перелік випадків суворої відповідальності, за яких казначейство було зобов'язане виплатити відшкодування, що не включало умови тримання під вартою. У всіх інших випадках заявник мав довести, що шкода була заподіяна внаслідок протиправних дій або бездіяльності з боку держави. Крім того, суди послідовно звільняли органи влади від будь-якої відповідальності, посилаючись на *“об’єктивні фактори”*. Суд дійшов висновку, що зазначені вище умови роблять цей засіб правового захисту *теоретичним та ілюзорним, а не адекватним та ефективним*. Нарешті, Суд розглянув розмір присудженої компенсації, який він визнав необґрунтовано низьким (наприклад, менше 50 євро у справах про порушення статті 3 ЄКПЛ), при цьому російські суди посилалися на брак коштів (§§ 113-118).

Нешков та інші проти Болгарії (2015 – пілотне рішення)⁷⁹: Суд розглянув характеристики ефективного засобу правового захисту щодо умов тримання під вартою. Ця справа є ключовим прецедентним рішенням, оскільки в ній зібрані стандарти судової практики Суду щодо засобів правового захисту, які вважаються ефективними проти порушення прав, передбачених Конвенцією, зокрема щодо

⁷⁹ Там само, 81.

критерію прийнятності, який передбачає вичерпання внутрішніх засобів правового захисту перед поданням заяви (§§ 177-191). Зокрема, Суд встановив, що повинні бути виконані такі умови:

- наявність на національному рівні засобу правового захисту для забезпечення **реалізації прав і свобод, передбачених Конвенцією**;
- (для скарг за статтею 3) можливість отримати як покращення умов для припинення триваючих порушень, так і компенсацію за завдану шкоду (без надмірного тягаря доказування для заявника);
- орган (не обов'язково судовий), який має належні повноваження та процесуальні гарантії; зокрема, цей орган повинен:
 - бути незалежним від органів, відповідальних за функціонування пенітенціарної системи;
 - забезпечувати ефективну участь ув'язнених у розгляді їхніх скарг;
 - гарантувати оперативний і ретельний розгляд скарг ув'язнених;
 - мати у своєму розпорядженні широкий спектр юридичних інструментів для усунення проблем, що лежать в основі цих скарг;
 - бути спроможним ухвалювати обов'язкові до виконання рішення (Анан'єв та інші проти Росії)⁸⁰;
- можливість надання допомоги в розумно короткі терміни (Торреджанні та інші)⁸¹;
- перевірка пропорційності обмежень прав і свобод;
- розгляд справи відповідно до релевантних принципів, встановлених практикою ЄСПЛ;
- спроможність вирішувати ситуації масових і одночасних порушень прав ув'язнених, пов'язаних із перенаселеністю та неналежними умовами у конкретній установі виконання покарань;

⁸⁰ Там само, 5.

⁸¹ Там само, 6.

- припущення, що умови, які призводять до порушення статті 3, спричиняють нематеріальну шкоду і вимагають присудження компенсації, яка не залежить від здатності позивача довести її за допомогою зовнішніх доказів;
- можливість ув'язнених користуватися засобами правового захисту без страху перед покаранням або негативними наслідками за подання скарги.

Справа “Стелла та інші проти Італії” (2014)⁸²: справа стосувалася оцінки критеріїв прийнятності (стаття 35 ЄКПЛ) у зв'язку з вичерпанням внутрішніх засобів правового захисту. Зокрема, Суд розглянув це питання з точки зору тимчасових законодавчих та політичних змін, прийнятих італійською державою відповідно до пілотного рішення у справі “Торреджані”. У зв'язку з цим Суд наголосив, що його роль є допоміжною щодо національних систем захисту прав людини і що він не є судом першої інстанції, тим самим підтвердивши необхідність спочатку вичерпати внутрішні засоби правового захисту. Хоча засоби правового захисту, зазначені у статті 35, повинні забезпечувати достатній рівень впевненості не тільки в теорії, але й на практиці, щоб вважатися ефективними, самі лише сумніви щодо перспектив успіху певного засобу правового захисту не є винятком із обов'язку вичерпати його перед зверненням до ЄСПЛ.

Суд також зазначив, що вичерпання внутрішніх засобів правового захисту, як правило, оцінюється на дату подання заяви до Суду. Водночас існують винятки, зумовлені обставинами конкретної справи. До них безперечно належать *“ситуації, коли після пілотного рішення по суті, в якому Суд встановив системне порушення Конвенції, держава-відповідач запроваджує засіб правового захисту для усунення аналогічних порушень на національному рівні для осіб у подібній ситуації”*⁸³. Таким чином, Суд дійшов висновку, що дана справа повинна бути розглянута на підставі нових положень.

Далі Суд перейшов до аналізу нововведених засобів правового захисту (як превентивних, так і компенсаторних) і встановив, що вони відповідають вимогам ефективності. Зокрема, стосовно **превентивних засобів правового захисту**, він зазначив обов'язкову силу рішень, прийнятих суддею, який виніс вирок, нові сприятливі умови для ефективного виконання судових рішень, прийняття Плану дій, який вже призвів до значного скорочення кількості ув'язнених, та заходи з реконструкції існуючих в'язниць.

⁸² Заява № [49169/09](#).

⁸³ Латак проти Польщі, заява № [52070/08](#).

Щодо **компенсаційного засобу правового захисту**, спочатку було підтверджено, що новий засіб правового захисту застосовується до заявників, оскільки закон, яким він був запроваджений, прямо посилався на заяви, вже подані до Суду. Потім було розглянуто види відшкодування, що надаються особам, утримуваним в умовах, які порушують статтю 3 ЄКПЛ, серед яких було скорочення терміну покарання для тих, хто ще відбуває покарання, та грошова компенсація для тих, хто вже відбув покарання або чий залишок терміну покарання не дозволяє повністю застосувати скорочення. У цьому контексті Суд повторив, що скорочення строку покарання може становити належне відшкодування, за умови що національні органи влади прямо або по суті визнали порушення Конвенції та усунули його у розумний строк. Суд дійшов висновку, що рішення, які відповідають цим умовам, становлять ефективні засоби правового захисту. Нарешті, Суд розглянув розмір компенсації, що присуджується у разі порушення, який, хоча й був нижчим за той, що призначає сам Суд, не міг вважатися необґрунтованим.

З огляду на вищезазначене, Суд визнав заяви неприйнятними через невикористання всіх внутрішніх засобів правового захисту.

➤ “М'яке право”

КЗК: як зазначалося у попередньому розділі щодо практичного доступу до правосуддя, КЗК проаналізував механізми подання скарг у своєму 27-му Загальному звіті. У ньому було викладено основні принципи їх ефективності, зокрема: а) своєчасний, ретельний та оперативний розгляд; б) спроможність забезпечити засіб правового захисту, встановити відповідальність і, за потреби, накласти відповідні санкції; в) доступність правової допомоги у разі потреби; г) відчуття справедливості та незалежності органів розгляду скарг; д) наведення мотивів при визнанні скарги непринятною; е) відсутність фінансових або юридичних санкцій щодо скаржників.

ЄПП⁸⁴: ув'язнені мають право на ефективні механізми подання запитів та скарг відповідно до Правила 70 (див. попередній розділ). Щодо ефективності наявних механізмів, Правило передбачає, що запити та скарги можуть подаватися директору в'язниці або іншому органу в рамках в'язничної системи, а також до судового або іншого незалежного органу, який має повноваження щодо перегляду та виправлення (Правило 70.1). Неформальні альтернативні методи вирішення запиту або скарги можуть розглядатися в першу чергу, якщо це доцільно (правило 70.2), однак не в тих випадках, коли вони стосуються жорстокого поводження або

⁸⁴ Згідно з поправками, внесеними Рекомендацією Rec (2006)2-rev Комітету міністрів до держав-членів щодо Європейських пенітенціарних правил, липень 2020 року.

інших серйозних порушень прав людини (правило 70.3). Скарги, що стосуються смерті або жорстокого поводження у в'язниці, повинні призводити до ефективного розслідування відповідно до правила 55 (правило 70.5). Усі запити та скарги повинні розглядатися якомога швидше та за допомогою процедури, яка забезпечує, наскільки це можливо, ефективну участь ув'язнених (правило 70.6). Відмови у задоволенні скарг мають бути мотивованими та негайно доводитися до відома відповідного ув'язненого, який повинен мати можливість оскаржити це рішення (Правило 70.7).

Змагальний характер судового процесу

Загальний опис

Остаточний стандарт гарантує, що процес оскарження умов тримання під вартою є справедливим і збалансованим. Ключовим є принцип змагальності: затриманий повинен мати можливість представити свою справу, отримати доступ до доказів проти нього (доступ до матеріалів справи), оскаржити ці докази та бути підданим неупередженому суду. Це відоме як “рівність сторін” – захист і обвинувачення повинні перебувати в рівних процесуальних умовах. Важливо, що це передбачає забезпечення перекладу та усного тлумачення для ув'язнених, які не володіють мовою провадження. Для осіб, що перебувають під досудовим ув'язненням, ці гарантії є критичними для можливості оскаржити самі підстави тримання під вартою та будь-які внутрішні дисциплінарні заходи.

Стандарти ЄС

Рекомендація Європейської Комісії (ЄС) 2023/681 (67): держави-члени повинні забезпечити, щоб іноземці та інші особи, позбавлені волі, які мають особливі мовні потреби, мали належний доступ до професійних послуг усного перекладу та перекладу письмових матеріалів мовою, яку вони розуміють.

Стандарти РЄ

➤ Судова практика

Шмелев та інші проти Росії (2020)⁸⁵: справа стосувалася ефективності засобів правового захисту проти умов досудового ув'язнення після реформ, пов'язаних з пілотним рішенням Суду у справі *Ананьєва*⁸⁶. Суд розглянув аргументи сторін щодо статті 13 на підставі новоприйнятого законодавства (Закону про компенсацію), відповідно до своєї усталеної практики⁸⁷, та зосередив значну увагу на

⁸⁵ Заява № [41743/17](#).

⁸⁶ Там само, 5.

⁸⁷ Див., наприклад, справу “Стелла та інші проти Італії”, там само, 88.

ефективності передбачених там засобів правового захисту з огляду на гарантії змагального процесу. У цьому контексті рішення визначає ознаки нового закону, які забезпечують змагальність провадження: позивач має право на допомогу адвоката або іншого представника за власним вибором, що забезпечує їхні права на ефективну участь; суди можуть застосовувати попередні заходи та нагадують про необхідність відхиляти клопотання про відкликання скарг, якщо мають підстави вважати, що вони були отримані незаконно або не відповідають інтересам суспільства; тягар доказування перенесено на адміністрацію; суди зобов'язані враховувати труднощі, з якими стикаються затримані особи при зборі доказів, і заохочуються до активної участі у виявленні та отриманні доказів; розгляд скарг підлягає суворим строкам (скарга повинна бути розглянута протягом місяця); виконавчий лист повинен бути автоматично направлений до відповідального органу протягом одного дня з моменту винесення рішення, незалежно від того, чи подавав позивач відповідний запит. Заяви були визнані неприйнятними.

Справа “Іван Карпенко проти України” (№ 2) (2025)⁸⁸: справа стосувалася ув'язненого, який не мав представника і якому було відмовлено в участі за допомогою відеозв'язку в усних слуханнях щодо контролю за його листуванням з боку адміністрації в'язниці. У рішенні основна увага приділялася застосуванню принципу змагальності та принципу рівності сторін як фундаментальних складових поняття «справедливого судового розгляду» у значенні статті 6 § 1 ЄКПЛ (§ 27). Суд спочатку визнав, що право на усне слухання може бути предметом винятків, залежно від обставин кожної справи, у тому числі у випадках, коли заявник перебував під вартою, через очевидні труднощі, пов'язані з перевезенням ув'язнених з одного місця в інше, за умови, що їх представляв адвокат. Однак особиста участь у судовому процесі повинна розглядатися як необхідна *у випадках, коли характер та спосіб життя відповідної особи мали безпосереднє відношення до предмета справи або коли рішення стосувалося поведінки чи досвіду особи* (§ 30). У таких випадках Суд раніше визнавав, що судовий процес може проводитися за місцем тримання заявника або за допомогою відеозв'язку⁸⁹. У цьому контексті Суд відхилив аргументацію національних судів про нібито відсутність правового регулювання використання відеозв'язку та зазначив, що вони не оцінили характер справи в аспекті необхідності особистої участі заявника. Відтак Суд дійшов висновку, що мало місце порушення статті 6 § 1 Конвенції.

➤ “М'яке право”

⁸⁸ Заява № [41036/16](#).

⁸⁹ Справи Євдокімов та інші, Заяви № [27236/05](#), [44223/05](#), та інші, § 42.

КЗК опосередковано послався на процесуальні гарантії у своєму 21-му Загальному звіті, присвяченому дисциплінарному стягненню у вигляді поміщення в одиночну камеру. У цьому контексті КЗК зазначив, що має існувати *“ефективний механізм оскарження, який може переглянути висновок щодо вини та/або призначене стягнення настільки оперативно, щоб це мало практичний вплив. Необхідною складовою цього є забезпечення для ув’язнених у такій ситуації доступної правової консультації”*.

ЄПП⁹⁰: Ув'язнені повинні отримувати інформацію мовою, яку вони розуміють (правило 30.2). Ув'язнені, яким висунуто дисциплінарні звинувачення, повинні: а. бути негайно поінформовані мовою, яку вони розуміють, та в деталях про характер висунутих проти них обвинувачень; б. мати достатньо часу та можливостей для підготовки свого захисту; в. мати можливість захищати себе особисто або за допомогою правової допомоги, коли цього вимагають інтереси правосуддя; г. мати право вимагати присутності свідків і допитувати їх особисто або через представника; та д. користуватися безоплатною допомогою перекладача, якщо вони не розуміють чи не говорять мовою, якою проводиться слухання (Правило 59).

⁹⁰ Переглянуто, там само, 90.

Практичні рекомендації для практиків

Цей розділ має на меті надати порівняльну оцінку рамок РЄ та ЄС, роз'яснити їх сферу застосування та розглянути додаткову цінність кожної з них для практикуючих юристів. Він також містить практичні рекомендації та зразки аргументації для справ регіонального значення.

Практичні рекомендації щодо розгляду справ про досудове ув'язнення в ЄСПЛ

Цей розділ має на меті надати практикам інструменти для ефективного ведення судових справ щодо досудового ув'язнення в Європейському суді з прав людини, перетворюючи вищезазначені стандарти на підходи до судового розгляду. У ньому висвітлюються вимоги щодо прийнятності, відповідні положення Конвенції, підходи до доказування та типові аргументи, які можна адаптувати до окремих справ, посилюючи практичну реалізацію прав затриманих шляхом подолання розриву між правовими стандартами та практикою. Нижче наведено короткий огляд загальних рекомендацій для практиків, який слід читати разом з офіційними рекомендаціями ЄСПЛ та інших відповідних органів.

1. Вичерпання національних засобів правового захисту⁹¹

- Заяви приймаються лише у разі, якщо були вичерпані всі ефективні **внутрішні засоби правового захисту** (стаття 35 ЄКПЛ).
- Адвокати повинні документувати, які канали були використані, включаючи адміністративні та судові скарги щодо умов тримання під вартою.
- Якщо засоби правового захисту існують лише формально, але є неефективними на практиці (затримки, відсутність незалежності, відсутність виконання рішень), необхідно надати докази їх неефективності.

2. Формулювання скарги відповідно до відповідних положень Конвенції, наприклад⁹²

- **Стаття 3 ЄКПЛ:** нелюдське або принижуюче гідність поведіння через переповненість, антисанітарні умови, відсутність медичної допомоги, насильство або тримання в одиночній камері.

⁹¹ Для отримання детальних настанов див. Посібник ССБЕ у форматі «Питання–Відповідь» щодо Європейського суду з прав людини, доступний за адресою https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/PD_STRAS/PDS_Guides_recommendations/EN_PDS_20181019_ECHR-Guide_2018.pdf.

⁹² Див. вище, с. 14–17.

- **Стаття 8 ЄКПЛ:** втручання в сімейне життя та листування (обмеження відвідувань, дзвінків або листування).
- **Стаття 13 ЄКПЛ:** відсутність ефективних засобів правового захисту для скарг щодо умов тримання під вартою.

3. Встановлення статусу жертви

- Щоб бути визнаним жертвою, заявник повинен, як правило, бути **безпосередньо, особисто та негативно постраждалим** від передбачуваного порушення прав, передбачених Конвенцією.
- Особа може виступати в якості **непрямої жертви**, якщо вона має **тісний особистий зв'язок** з прямою жертвою (наприклад, члени сім'ї померлих або зниклих безвісти осіб) [*Маккан та інші проти Сполученого Королівства; Карнер проти Австрії*; Центр правових ресурсів від імені Валентина Кампеану проти Румунії [ВП] - [47848/08](#) – щодо заяв від ГО].
- Особа може бути визнана потенційною жертвою, якщо вона може довести, що закон або політика впливають на неї **особисто і безпосередньо**, навіть без конкретного застосування цього закону [*Класс та інші проти Німеччини; Open Door та Dublin Well Woman проти Ірландії*].
- Статус жертви може бути втрачено, якщо держава **визнає порушення і надає адекватне відшкодування** до або після подання заяви.

4. Використання доказів у стратегічних цілях

- Суд значною мірою спирається на **об'єктивні матеріали**: звіти КЗК, висновки ГО, статистику щодо місць несвободи та попередню практику ЄСПЛ.
- Докази, надані заявником (медичні документи, фотографії, письмові свідчення), мають підтверджувати об'єктивні дані.

5. У відповідних випадках виділення системних проблем з посиланням на практику Суду

- Розглядання справи заявника в **структурному контексті**, посилаючись на повторювані рішення ЄСПЛ або висновки КЗК.

Зразок аргументації: “Аргумент моделі: «Суд вже засудив системну перепопненість в [державі] у справах X проти [держави] та Y проти [держави].

Досвід заявника підтверджує, що не було вжито жодних ефективних заходів, що дає підстави для висновку про триваюче структурне порушення”.

6. Керування очікуваннями та термінами

- Провадження у Страсбурзі тривалі; отримання будь-якого відшкодування може зайняти роки. Адвокати мають належно формувати очікування клієнтів.
- У термінових випадках можна домагатися застосування тимчасових заходів відповідно до Правила 39 Регламенту Суду.

Аргументація в національних судах – ініціювання консультативного висновку ЄСПЛ

Цей розділ призначений для надання практикам рекомендацій щодо того, як переконати національні суди останньої інстанції звернутися до Європейського суду з прав людини за консультативним висновком відповідно до Протоколу № 16. На відміну від індивідуальних заяв, консультативні висновки запитуються національними судами і мають на меті роз'яснити невирішені питання щодо тлумачення Конвенції до винесення остаточного рішення на національному рівні. Наведені тут рекомендації містять огляд міркувань щодо прийнятності, стратегічних аргументів та практичних питань, які адвокати можуть порушити, щоб допомогти судам сформулювати переконливий запит. Мета полягає в тому, щоб надати практикам можливість використовувати цей превентивний механізм для посилення дотримання Конвенції на національному рівні та зменшення ризику повторних судових розглядів у Страсбурзі.

1. Підтвердження юрисдикції та доступності

- Консультативні висновки доступні лише найвищим судам і трибуналам, визначеним державами, які ратифікували Протокол № 16 ЄКПЛ⁹³.
- Адвокати повинні насамперед перевірити, чи держава ратифікувала Протокол і які суди мають право звертатися із запитом.

2. Обґрунтування зв'язку із Конвенцією

⁹³ Повний перелік держав-членів РЄ, які ратифікували Протокол 16 ЄКПЛ, див. https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list%3B?module=signatures-by-treaty&treatynum=214&utm_source=chatgpt.com. Португалія не підписала і не ратифікувала Протокол.

- Запит повинен стосуватися тлумачення або застосування прав ЄКПЛ, таких як стаття 3 (поводження під час ув'язнення) або стаття 13 (засоби правового захисту).

3. Обґрунтування необхідності тлумачення

- Наголошення, на тому, що внутрішня справа не може бути вирішена без уточнення стандартів Конвенції.

4. Демонстрація додаткової цінності рекомендацій Страсбурга

- Консультативні висновки не є обов'язковими, але вони запобігають невідповідностям і дозволяють передбачити, яке рішення згодом ухвалить Страсбург.
- Переваги для національного суду: консультативна думка підсилює легітимність національних судових рішень і зменшує ризик подальшого визнання їх порушенням.

5. Уникання питань, які вже врегульовані практикою Суду

- ЄСПЛ відмовить у розгляді питань, на які вже існує чітка й усталена практика. Не варто ініціювати консультативний висновок щодо питань, які вже вирішені Судом.

7. Врахування критерій прийнятності

- ЄСПЛ може відхилити запитання, які є некоректними, нерелевантними або гіпотетичними. Адвокати повинні допомогти національним судам сформулювати в якості аргументації як справжню юридичну невизначеність, що має ширший вплив.

Зразок питання: *“Чи слід тлумачити статтю 5(3) ЄКПЛ як таку, що вимагає посиленого контролю за судовими рішеннями про застосування досудового ув'язнення у випадках, коли існують докази системної перенаселеності слідчих ізоляторів?”*.

Аргументація щодо звернення із запитом про попереднє рішення

1. Встановлення зв'язку зі сферою права ЄС

- СЕС може відповідати лише на питання щодо тлумачення або чинності законодавства ЄС (стаття 267 ДФЄС).
- Це вимагає визначення відповідної **правової основи ЄС**:

- Первинне право: **ДЄС** (наприклад, стаття 6 ДЄС про основні права) та **ДФЄС** (наприклад, стаття 82 ДФЄС щодо судового співробітництва).
- Вторинне законодавство: такі інструменти, як **Рамкова рішення про європейський ордер на арешт** (2002/584/JHA) або директиви про процесуальні права.
- **Хартія основних прав (ХОПЄС)**: є обов'язковою, але лише коли держави-члени застосовують право ЄС (стаття 51(1) ХОПЄС); не може використовуватися у суто внутрішніх справах про тримання під вартою.

2. Обґрунтування необхідності тлумачення

- Запитання, яке передається на тлумачення, має бути **релевантним для вирішення справи**. Наприклад, підстави для відмови в виконанні ЄОА. Подавайте аргументи так, щоб підкреслити цю релевантність.

3. Підкреслення обов'язку судів останньої інстанції

- Суди останньої інстанції **зобов'язані** передавати питання, що потребують тлумачення законодавства ЄС, якщо відповідь на них не є очевидною; невиконання цього обов'язку може призвести до відповідальності держави.

4. Підкреслення новизни або неоднозначності

- Аргументуйте, що правове питання є неврегульованим або неоднозначним.
- Підкреслення розбіжностей у практиці держав-членів посилює аргументи на користь звернення.

5. Ретельно сформульоване питання

- Запитання мають бути **чіткими, нейтральними та спрямованими на тлумачення права ЄС**, а не на його застосування до фактів. Формулюйте аргументацію перед національним судом відповідно.

6. Наголошення на перевагах звернення

- Нагадайте суду, що посилання надає авторитетні рекомендації від ЄСЄ, забезпечуючи узгодженість у всьому ЄС та захищаючи суд від подальшої критики.
- Підкресліть, що попередні запити зміцнюють, а не применшують роль національного суду в правопорядку ЄС.

7. Стратегічно використані принципи договору

- Посилайтеся на статтю 6 ДЄС, яка визнає Хартію обов'язковим первинним правом і зобов'язує Союз поважати ЄКПЛ як загальні принципи.
- Посилайтеся на статтю 82 ДФЄС, яка встановлює правову основу для судового співробітництва у кримінальних справах і принципу взаємного визнання. Показавши зв'язок справи з цими положеннями, ви підтверджуєте, що питання належить до сфери права ЄС, а отже – до юрисдикції Суду ЄС.

ДОДАТОК - Таблиця стандартів

**Формування спільного погляду
щодо правозахисного підходу до
досудового утримання під вартою**

СТАНДАРТ	ЗАХИЩЕНО В РАМКАХ ПРАВА ЄС (коли підпадає під сферу застосування права ЄС)	ЗАХИЩЕНО В РАМКАХ РЄ	ПРИМІТКИ
1. Доступ до правової інформації	Рекомендація Комісії 2022 (п. 61)	ЄКПЛ ст. 6, 13 (справедливий судовий розгляд, ефективний засіб правового захисту); Стандарти КЗК; Європейські пенітенціарні правила (ЄПП) правила 30-32.	Інформація повинна бути оперативною, вичерпною та зрозумілою (включно з перекладом для іноземців).
2. Доступ до правових консультацій та представництва (включно з правовою допомогою)	Рекомендація Комісії 2022 (п. 28, 58, 29)	ЄКПЛ ст. 6(3)(с) (Право на правову допомогу); Стандарти КЗК (Основні гарантії), ЄПП 23 (своєчасний, конфіденційний доступ та правова допомога 23.3)	Право вимагає конфіденційності та ефективної присутності адвоката (Кемпбелл, Гюльмез).

3. Практичний доступ до судів і процедур (скарги, відсутність репресій)	Рекомендація Комісії 2022 (преамбула 22, 28 та п. 61-63)	ЄКПЛ ст. 13 (Ефективний засіб правового захисту) та 34 (індивідуальна заява), ЄПП Правила 70-71.	Основна увага приділяється усуненню процедурних, фізичних та фінансових бар'єрів (Барботін) та забезпеченню абсолютного захисту від репресій (Нешков).
---	--	---	---

4. Ефективні засоби правового захисту (превентивні та компенсаційні)	Рекомендація Комісії 2022 (преамбула 22, 28)	ЄКПЛ, ст. 3, 13 (Заборона жорстокого поводження, ефективний засіб правового захисту).	Засіб правового захисту повинен бути здатним припинити поточне порушення (превентивний) та забезпечити відшкодування за завдану шкоду (компенсаційний). Пілотні рішення ЄСПЛ (Торреджані, Ананьев) встановили, що сама лише компенсація є недостатньою у разі порушень статті 3.
--	--	---	--

5. Змагальний характер провадження (рівність сторін)	Рекомендація Комісії 2022 (п. 58-63, 67-70)	ЄКПЛ, ст. 6 (справедливий суд, рівність сторін), ЄПП 30.2 (інформація мовою, яку вони розуміють) та 59-61 (змагальне провадження)	Гарантує право на доступ до доказів та їх оскарження, а також право на розгляд справи неупередженим органом. Необхідне для оскарження законності та необхідності досудового ув'язнення.
--	---	---	---

ДОДАТОК II - Попереднє рішення (СЄС) проти консультативного висновку (ЄСПЛ)

Критерій	СЄС – Попереднє рішення (ст. 267 ДФЄС)	ЄСПЛ – Консультативний висновок (Протокол № 16 ЄКПЛ)
Сфера застосування	Тлумачення або чинність законодавства ЄС (договори, вторинне законодавство, Хартія, де застосовується законодавство ЄС).	Тлумачення прав і свобод ЄКПЛ (та протоколів).
Хто може звертатися	Будь-який національний суд; суди останньої інстанції повинні звертатися до нього, якщо вирішення справи залежить від неврегульованого питання права ЄС.	Тільки найвищі суди або трибунали, призначені державами, які ратифікували Протокол № 16.
Доступність	Обов'язкове для судів останньої інстанції, якщо не застосовується доктрина <i>acte clair</i> (доктрина CILFIT).	Необов'язково; ЄСПЛ має право на власний розсуд прийняти або відхилити запит.
Обов'язковість рішення/висновку	Обов'язкове для суду, що звернувся, і має авторитет для всіх національних судів ЄС. Створює фактичний прецедент.	Необов'язковий характер; має консультативну силу, але володіє значною переконливою вагою і, як очікується, спрямовує національні суди.
Вплив на осіб	Особи не можуть подавати запити безпосередньо; вони повинні переконати	Так само: фізичні особи не можуть подавати запит; вони мають переконати національний суд останньої

	національний суд звернутися до Суду. Надане тлумачення застосовується до їхньої справи.	інстанції звернутися за висновком. Надане роз'яснення впливає на рішення національного суду, але не вирішує справу самостійно.
Предмет розгляду	Забезпечує однакове тлумачення й застосування права ЄС; гарантує узгодженість правопорядку ЄС.	Надає авторитетні роз'яснення щодо тлумачення Конвенції, щоб запобігати порушенням і гармонізувати стандарти між державами.
Співвідношення з вищими принципами	Функціонує в межах ДЄС/ДФЄС та Хартії; забезпечує реалізацію принципів примату, прямої дії та ефективності права ЄС.	Функціонує в системі ЄКПЛ; доповнює індивідуальну процедуру скарг у Страсбурзі, надаючи превентивні роз'яснення.
Критерії прийнятності	Питання має бути релевантним для вирішення справи, а не гіпотетичним. Суд може відхилити нерелевантні або некоректно сформульовані запити.	Думка повинна стосуватися справжньої правової невизначеності; ЄСПЛ може відхилити її, якщо вона вже вирішена в усталеній судовій практиці або сформульована занадто конкретно.
Вплив на національні суди	Національні суди зобов'язані застосовувати надане тлумачення; відмова від направлення запиту може спричинити відповідальність держави (справа Коблер).	Національні суди зберігають дискрецію, але ігнорування консультативного висновку збільшує ризик подальшого встановлення порушення за індивідуальними заявами.

Стратегічна цінність для адвокатів	Відкриває можливість опосередковано застосовувати основні права ЄС (Хартія) у випадках затримання, пов'язаних із співпрацею ЄС (наприклад, ЄОА).	Забезпечує превентивне уточнення стандартів Страсбурга, підвищує відповідність рішень Конвенції та зменшує ризик повторних скарг.
Використання у справах щодо тримання під вартою	Араньоші та Кальдарару (СЕС): суди виконання зобов'язані відкласти або відмовити у виконанні ЄОА, якщо умови тримання під вартою створюють ризик порушення статті 4 ХОПЕС.	Консультативні висновки можуть уточнити невирішені стандарти, наприклад щодо мінімальної площі камери, поводження з вразливими категоріями ув'язнених або вимог до ефективних механізмів скарг (спираючись на Муршич та іншу практику ЄСПЛ).

Co-funded by
the European Union

Джерела

Правові рамки та м'яке право

[Рекомендація Комісії \(ЄС\) 2023/681 від 8 грудня 2022 року щодо процесуальних прав підозрюваних та обвинувачених, які перебувають під попереднім ув'язненням, та щодо матеріальних умов утримання](#)

Формування спільного погляду

щодо правозахисного підходу до

досудового утримання під вартою

[2002/584/JHA: Рамкове рішення Ради від 13 червня 2002 року про Європейський ордер на арешт та процедури передачі між державами-членами](#)

[Європейські пенітенціарні правила](#)

[Рекомендація щодо застосування тримання під вартою, умов, у яких воно відбувається, і запровадження гарантій від зловживань \(2006\)](#)

[Рекомендація № R \(81\)7 щодо заходів, які полегшують доступ до правосуддя;](#)

[Рекомендація № R \(93\)1 щодо ефективного доступу до права та правосуддя для для найбільш вразливих верств населення](#)

[Рекомендація CM/Rec\(2012\) 12 щодо іноземних ув'язнених; Настанови 2021 року щодо правової допомоги](#)

[Конвенція Ради Європи про захист професії адвоката](#)

Посібники та сіра література

[Спільний інформаційний буклет щодо Європейського ордера на арешт та основоположних прав: практика ЄСПЛ та Суду ЄС, підготовлений ЄСПЛ та Агенцією Європейського Союзу з основних прав](#)

[Посібник з європейського права щодо доступу до правосуддя, підготовлений Агентством Європейського Союзу з основних прав та Радою Європи](#)

[Посібник з Європейських пенітенціарних правил, підготовлений Penal Reform International та Радою Європи](#)

[Щорічні звіти КЗК \(Європейського комітету із запобігання катуванням\)](#)

[Посібник ССВЕ у форматі "питання-відповідь" щодо Європейського суду з прав людини](#)

[Посібник ЄСПЛ щодо прав ув'язнених](#)

[Посібник ЄСПЛ щодо статті 6 Європейської конвенції з прав людини — право на справедливий суд \(цивільний аспект\)](#)

[Посібник ЄСПЛ щодо статті 13 Європейської конвенції з прав людини](#)

[Посібник ЄСПЛ щодо належної практики у сфері національних засобів юридичного захисту](#)

[Практичний посібник ЄСПЛ щодо критеріїв прийнятності](#)

Co-funded by
the European Union

CENTRE FOR
EUROPEAN
CONSTITUTIONAL
LAW

THEMISTOKLES AND DIMITRIS TSATOS FOUNDATION

EUROPEAN
PRISON
LITIGATION
NETWORK

ZMINA

HUMAN RIGHTS CENTER